

Pengevirke

Tidsskrift for ny bankkultur Nr. 4 | 2018

Tema: **Forandring er mulig**

Bevisste forbrugere ♦ Folkefinansiering ♦ Gavepenger

 Cultura
Bank

Forandring er mulig

 JANNIKE ØSTERVOLD

Ingen kan gjøre alt, men alle kan gjøre litt. Jeg er optimist og mener at forandring er mulig, og noe av det som gjør meg trist er mennesker som mener at bare det perfekte er godt nok og dermed tar motet fra oss andre. Mange vil nok svare blankt nei hvis de blir spurt om de kan tenke seg å bli vegetarianere, men er positive til å redusere litt på kjøttforbruket. Funky Fresh Food gir oss i dette nummeret inspirasjon til å inkludere vegetariske retter på julebordet.

Ø-merket, Fairtrade og Svanemerket har gått sammen om en kampanje for Handlehelten, som tar gode valg i butikken, og forskning fra stiftelsen Kore er også til hjelp for å velge klokt. Forbrukernes muligheter til å påvirke er også tema for Arne Øgaards artikkel «Forbrukernes mange muligheter».

Også denne gangen presenterer vi to prosjekter fra CulturaFlokk – Cultura Bank og Cultura Gavefonds folkefinansiering, de er begge gode

eksempler på at forandring er mulig. Isandi importerer håndverksprodukter fra det sørlige Afrika og folkefinansierer nå et prosjekt for å hjelpe de lokale arbeiderne til legge om til sunnere livsstil, med kjøp av joggesko og opplæring i sunt kosthold. Det andre prosjektet er Veien Ut, som driver medikamentfri rehabilitering av rusavhengige, blant annet ved hjelp av sterke naturopplevelser. Folkefinansiering er et forholdsvis nytt område, og vi bringer også en artikkel fra forskningsprosjektet CoolCrowd, som ser på muligheten for å folkefinansiere klimatiltak hos bøndene.

Transport er en av de mest forurensende hverdagsaktivitetene våre, og Tone Knudsen slår i sin artikkel et slag for mer bruk av sykkel. Noen bokomtaler og nytt fra Cultura Gavefond har vi også fått plass til.

Jeg ønsker alle våre lesere en fredelig jul og håper dere vil følge med oss videre i 2019.

Cultura Bank driver sin virksomhet etter prinsippene for 'social banking'. Det innebærer for det første at utlånsformålene vurderes etter etiske kriterier, og for det andre transparens – det vil si at innskyterne får vite hva pengene lånes ut til. Cultura Bank arbeider for at etikk og moral skal innarbeides i det økonomiske liv gjennom et nytt syn på penger, økonomi og lønnsomhet, hvor man ikke ensidig fokuserer på egennytte.

Cultura finansierer blant annet prosjekter som kan forbedre økosystemene, skape renere luftmiljø, gi verdige sosiale forhold, dekke behov for omsorg og gi barn og ungdom bedre oppvekstvilkår. Cultura samarbeider med lignende bankinitiativer i andre land og med organisasjoner som WWF og Redd Barna, Norge.

Cultura Bank har en balanse på ca. 1 milliard kroner. Det er 16 medarbeidere (ca. 15 årsverk) på kontoret i Oslo. Banken har kunder over hele landet. Cultura Bank er medlem av Global Alliance for Banking on Values.

Cultura Sparebank, Postboks 6800, St. Olavs plass, N-0130 Oslo
Besøksadresse: Holbergs gate 1, 0166 Oslo
Tlf. +47 22 99 51 99, cultura@cultura.no, www.cultura.no

PENGGEVIRKE 4/2018

ISSN 1399-7734/

Online: ISSN 1901-2020

Utgis avCultura Bank
www.cultura.no**Redaksjon**Arne Øgaard (redaktør), aroegaa@online.no
Jannike Østervold, jannikeo@cultura.no**Layout**

ActVisual, www.actvisual.dk

Opplag

4 400

Bladet utgis 4 ganger i året.
Neste gang mars 2019.**Frist**Bidrag til neste utgave kan sendes til
Pengevirke senest 14. januar 2019**Tema neste nummer**

Ånd og hånd

TrykkPapirutgaven av Pengevirke produseres av
Døvigen AS på svanemerket trykkeri i Nor-
ge. Papiret er godkjent for Svanemerket,
EU-Ecolabel og det er både FSC-sertifisert
og PEFC-sertifisert samt ISO14001. Tryk-
kes i LED/UV-teknologi som er bedre for
miljøet og er energibesparende.**Forside**Jan Schøyen, Stifter og ekspedisjonsleder
for Veien Ut. Foto: Veien Ut.Holdninger og synspunkter som kommer
til uttrykk i de enkelte artikler og innlegg
er forfatterne selv ansvarlige for. De er
dermed ikke nødvendigvis uttrykk for
redaksjonens synspunkter.

Bidrag til Pengevirke honoreres normalt ikke.

Abonnement på PengevirkePengevirke finnes både på papir- og i
elektronisk utgave. Bestill Pengevirke i
elektronisk versjon på www.cultura.no/
pengevirke/abonnement.For bestilling eller avbestilling
av papirutgaven, send e-post til
cultura@cultura.no.Frivillig abonnementsavgift kan innbetales
til konto 1254.01.000177 eller med VIPPS
til #531405 (Pengevirke).

Innhold

Englehelse	4
Veien ut av rusmisbruk	6
Bærekraftsmerka med felles forbrukarkampanje	9
Forbrukernes mange muligheter	10
Kunnskap til middag	12
Smånytt	14
Mirakelmorgen?	16
Vegansk inspirasjon til jule- og nyttårsbuffet	18
Nytt fra Cultura Bank	20
Lokal folkefinansiering av klimatiltak i norsk landbruk	23
Ja til mer sykkel!	24
Nytt fra Cultura Gavefond	26
Økonomer med fokus på miljø og samfunnsansvar Helena Norberg-Hodge	28
Framtidens forutsetninger	30
Aktuelle bøker	32
Kommentar Moral uten moralisme	34

Englehelse

✍ KJERSTI LIE HOLTAR 📷 ISANDI

Da jeg startet Isandi for snart 20 år siden, bestemte jeg meg for én ting: Isandi skal kun drive med salg. Isandi skal aldri be om penger. Den beslutningen har jeg levd opp til. Helt til nå.

ENGLEFABRIKK HAR SKAPT ARBEIDSPLASSE

På den vakre, øde Karoo-sletta i Sør-Afrika – som på mange måter likner på Hardangervidda – finnes det en englefabrikk. Eller, rettere sagt – det finnes flere englefabrikker. Én holder til i en bitteliten nedlagt kirke i bitteliten landsby som heter Vondeling, og en annen holder til i et klasserom på den lokale skolen i den litt større landsbyen Rietbron. Og i den lille byen Willowmore – midt mellom disse to landsbyene – finner du englefabrikkenes lager og kontor. Tilsammen utgjør disse tre stedene Karoo Angels, med 16 håndverkere og to i administrasjonen. Hvert år håndlager englefabrikken mer enn 20 000 engler, basert på lokale naturmaterialer fra Karoo: Strutsefjær og merinoull, samt ståltråd og glassperler i de vakreste nyanse. Og når det nærmer seg jul, flyr englene ut til alle verdens hjørner, og mange av dem havner i Norge, hos Isandi.

Englefabrikken startet i 2006 – den gangen var faktisk Isandi den eneste kunden. Slikt er jo ikke bærekraftig på sikt, og heldigvis står Englefabrikken i dag på mange kundeføtter. Men fortsatt er samarbeidet mellom Isandi og Karoo Angels tett, og når Englefabrikkens folk sier at nå trenger vi hjelp, så må Isandi lytte, slik gode venner gjør.

TRENGER HJELP TIL SUNNERE LIVSSTIL

Og nå har Englefabrikken bedt om hjelp. For i englelandsbyene har man tatt fatt på et langsiktig prosjekt: Å endre livsstil. I

samarbeid med Faculty of Science på Nelson Mandela University i Port Elizabeth ble Karoo Angels Lifestyle Project startet tidlig i 2018, med et helt klart mål: Å få til en sunnere livsstil i de to landsbyene. Da trenges blant annet gode sko, og så vil man gjerne dyrke lokale grønnsaker, og hva med et lite kokkekurs? Alle disse tiltakene kan ikke Englefabrikken få til innafor det vanlige driftsbudsjettet – og derfor kom utfordringen til Isandi: Kan noen i Norge hjelpe til? Og det kan Norge – det vil si, det kan CulturaFlokk gjøre!

De stereotypiske bildene vi har av Afrika er et kontinent der folk sulter ihjel. Men sannheten i 2018 er en annen: Stadig flere på det afrikanske kontinentet spiser seg til døde. Sør-Afrika har Afrikas høyeste andel av sykelig overvekt, og livsstilssykdommer har den tvisomme æren av å være dødsårsak nr. 2 i landet. Landets innbyggere får rett og slett dårligere og dårligere allmennhelse.

EN TIKKENDE HELSEBOMBE

Årsakene til dette er mange, og sammenhengene er kompliserte. Lokal matkultur og -kunnskap har dødd ut, godt hjulpet av de store multinasjonale matselskaperes aggressive markedsføring. Kommersielle aktører har for lengst skjovet ut den opprinnelige sjølberginga. Coca Cola, for eksempel, er Sør-Afrikas 5. største annonsør, med nesten utelukkende fokus på områder der den fattige delen av befolkningen bor. I butikkene er det nesten kun industrielt prosessert mat å få kjøpt, med høyt salt-, fett- og sukkerinnhold og kunstige tilsetningsstoffer. Grovt brød, for eksempel, er nesten umulig å få kjøpt. Et sørafrikansk barn spiser i gjennomsnitt 10–12 teskjeer med sukker. Hver dag. Barnemat inneholder så mye sukker at i realiteten blir små barn 'sugar addicts' fra de er babyer. Og når barnet er blitt tenåring, er sukkerinntaket økt til 20 teskjeer hver dag. Og i tidlig voksen alder kommer livsstilssykdommene på rekke og rad: Diabetes, overvekt, høyt blodtrykk og ulike krefttyper, i tillegg til belastningsskader på skjelett og ledd – lista er lang.

Myndighetene har sitt å svare for – hvorfor er vann dyrere enn Cola? Hvorfor godtas det at barnemat har så høyt sukkerinnhold? Hvorfor tillater man stadig flere hurtigmatkjeder å etablere seg? Hvorfor stilles det ikke ernæringskrav til maten som selges til de med minst økonomiske muskler?

Alle som jobber med disse problemstillingene, og alle som er det minste oppdatert på hva som skjer blant folk flest i Sør-Afrika, vet at landet sitter på en tikkende helsebombe. Og det har de dessverre til felles med mange land i den fattige delen av verden.

Også avsidesliggende landsbyer som Vondeling og Rietbron er påvirket av denne varslede katastrofen. Men det fine med nettopp Vondeling og Rietbron er at der finnes to godt organiserte grupper – nemlig englemakerne! Og både størrel-

Englehelse-workshop.

Trening og sosialt samvær i walking club.

sen på gruppene og den geografiske plasseringen gjør disse landsbyene vel egnet til å teste ut praktiske og jordnære tiltak.

LOKALT HELSEPROSJEKT GIR RESULTATER

Derfor altså Karoo Angels Lifestyle Project. Med den beste lokale ekspertisen med på laget, Nelson Mandela University. Prosjektet går i korthet ut på å teste ut enkle, realistiske tiltak i de små lokalsamfunnene. Det er professor Annelie Gresse som har det overordnede ansvaret, og mastergradsstudent Kirsten Barkhuizen er feltarbeider, som så langt har hatt 4 ukelange workshops i landsbyene, der hun og englemakerne jobber sammen. Allerede nå meldes det om resultater i form av redusert sukkerinntak, vektnedgang og bedre kondis. Og ikke minst, englemakerne synes at dette er morsomt å være med på!

PROSJEKTET FOLKEFINANSIERES PÅ CULTURAFLOKK

Når dette skrives, er det første delmålet i CulturaFlokk-prosjektet *Engle-helse* nesten nådd: Gode sko til alle håndverkerne. Neste mål er penger nok til å etablere grønnsakshager,

med grønnsaker som kan overleve i det tørre og karrige Karoo, der det regner i gjennomsnitt mellom 50 og 250 mm. årlig. Tomater og agurk er umulig å dyrke, for å si det sånn. Men det finnes alternativer! Planen er å re-introdusere blant annet amadumbe, som er en blanding mellom potet og søtpotet. Amadumbe inneholder mye vitamin B6 og kalium og er som poteten: Kan brukes til alt. En annen grønnsak er morogo, som gror vilt og villig, og er nærmest som ugras å regne. Den minner om spinat, med samme gode næringsinnhold. Og så er det amarant, som jo hos oss er kjent som revehale, en særegen og morsom hageblomst, men som faktisk er suveren som grønnsak. Bladene kan kokes og frøene kan brukes som tilsetning i mange retter. Amarant inneholder mye antioksidanter og er rik på mineraler, vitamin C og vitamin E.

En liten vandretur i landsbyene viser at det finnes mange grønne fingre. Utenfor den lille kirken der Vondeling-håndverkerne holder til har de til og med anlagt en egen blomsterhage, helt på eget initiativ. Nå venter alle disse grønne fingrene på muligheten til å starte sine egne grønnsakshager.

Og så drømmes det om et kokkekurs ...

Et tradisjonelt afrikansk ordtak sier at det kreves en landsby for å oppdra et barn. Nå inviterer Englefabrikken Pengevirkes lesere til å bli med i landsbyen. For alle gode krefter trenges når det gjelder det viktigste: Barns framtid. For til syvende og sist handler Engle-helseprosjektet om å legge grunnlag for at barna i Vondeling og Rietbron kan leve gode og lange liv.

Jeg håper du sier ja takk til invitasjonen!
isandi.no

Du kan støtte Isandis engle-helseprosjekt i Sør-Afrika på CulturaFlokk – fnd.uz/engle_livsstil

Veien ut av rusmisbruk

Rehabiliterte rusavhengige skal lage berusende bakverk fra nyktre høner

✍ JANNIKE ØSTERVOLD MØTER KATRINE CHI OG TRUDE USTAHEIM FRA VEIEN UT 📷 VEIEN UT

Veien Ut har hjulpet 50 mennesker ut av rusmisbruket. Det betyr at 50 familier har noen å feire jul med – søsken, barn foreldre – det er så mange mennesker rundt som er i lidelsen sammen med dem – og det kan nesten ikke måles i penger, fastslår Katrine og Trude.

«Hvorfor er det sånn at vi bare ser elendigheten når det gjelder rusavhengige – når det finnes så mange rusavhengige som lever gode og rusfrie liv? Vi må få det fram, at det er mulighet for å leve et bra liv igjen!» Dette var tanken til Katrine og hennes mann, Jan, da de i 2013 startet *Veien Ut*, en ideell stiftelse som tilbyr et medikamentfritt konsept for rehabilitering av rusmisbrukere. Jan, som selv er tidligere rusmisbruker, pleide å gå sammen med vennene sine på lange fjellturer – og de positive erfaringene fikk ham til å tenke at hard fysisk aktivitet i naturen kunne være et middel til å hjelpe andre. Katrine, som har bakgrunn fra

mediebransjen, skjønnte at det var smart også å tenke TV-vennlig, for å få budskapet ut, og det ble laget en 6 episoders TV-serie som er tilgjengelig på Aftenposten TV, og Veien Ut har også fått mye omtale i andre medier.

Katrine: «Det var et eksperiment – det fungerte mye bedre enn vi hadde våget å tro, så dette måtte vi jo bare fortsette med. Men det nyttet ikke å komme hjem fra tur, der de har vært skjermet i tre måneder, og tro at de da klarer å leve vanlige liv. Da kom tanken om å gjøre behandlingsforløpet lenger. Vi var på et møte i Cultura Bank og fortalte om våre visjoner om å ha vårt eget sted, og med

Svalbard ekspedisjon 2015.

Deltager på ekspedisjon 2014.

Vandringen, ekspedisjon 2014.

hjelp fra Cultura Bank fikk vi kjøpt en institusjon. Så nå har vi en egen gård! Vi ønsker å utvikle stedet til å bli noe mer enn bare et sted å være. Dette er jo ekstremt ressurssterke mennesker, som bare har kanalisert ressursbruken sin uklokt. De har vært utrolig kreative og fulle av initiativ når de skulle skaffe seg rusmidler. De trenger nå å bruke talentene sine og bygge seg opp en identitet som kan erstatte narkoidentiteten, og da må de ha noe verdifullt å fylle dagene sine med.»

UNIKT KONSEPT

Trude: «Mange bruker tur-elementet i behandling, men det er ingen som er så vågale at de drar i 3 måneder på en lang ekspedisjon. Behandlingsmetodikken vår handler mye om denne ekspedisjonen. Etter å ha vært 14 dager i Femunden hvor de lærer seg grunnleggende turferdigheter, som å slå opp telt og lage bål, setter de ut for 40 mil i fjellet. De går stort sett fra Femunden og opp til Svartisen, 10–12 timer hver dag, med 10–15 kilos sekk. Og når de ankommer Svartisen, mønstrer de ombord på seilbåt. Så er de 4–6 uker på seiltur,

hvor de får kjenne litt på reell dødsfrykt.

Hvorfor gjør vi det på denne måten? De blir ikke friskere av at folk synes synd på dem, de blir friskere av at folk tror at de kan mestre det! Det er ennå ingen som har måttet avbryte turen fordi de ikke har klart det fysisk. De må ha noen som kan tro for dem, at det er mulig, at du har det i deg. Slutt å tenke, bare gå! sier Jan. Det er med på å gi dem denne mestringen, tro på egne krefter og hva man kan få til når man gjør noe sammen og har et felles mål.»

Katrine: «Vi tror ikke på å synes synd på og 'stakkarsliggjøre', vi tror at alle kan hvis de er villige. Vi står sammen med deg og skal finne fram diamanten i deg, slipe den og få den til å skinne!»

Opplegget går over ett år, med 3 måneder på tur og 9 måneder på gården. De siste tre månedene går de over i den fasen hvor de mer og mer skal få den arbeidstreningen eller praksisplassen de trenger for å begynne å tilpasse seg livet utenfor, i et nytt miljø, med ny omgangskrets, ny bolig, jobb eller studier. Stiftelsen er inspirert av 12-trinnsmodellen, med fokus på ansvarliggjøring. Du får hjelp til å få sortert og behandlet det som er vondt, men >

Skydancer i Barentshavet, ekspedisjon 2015.

til syvende og sist er det ditt ansvar hvordan du skal ta ting og hva du skal gjøre med det.

Konseptet er ikke uten videre skalerbart, mye av verdien ligger i at de blir som i en familie, sjelden mer enn 15–20 mennesker, som er sammen i ett år, og det utvikles sterke relasjoner og bånd som går veldig langt forbi ansatt og deltaker. «Vi tror at det er mye av suksessfaktoren, at det blir så sterke relasjoner. De er ikke hvem som helst for oss – og vi er ikke hvem som helst for dem», samstemmer Katrine og Trude.

FREMTIDSPLANER

I dag får deltakerne tilbud om gruppeterapi, yoga og mindfulness, og så har de én praksisdag i uken på gården. Men teamet i Veien Ut er fulle av planer for hvordan de vil videreutvikle gården, blant annet med dyrehold. Eiendommen er på 50 mål med et stort institusjonsbygg, to mindre eneboliger,

verksted og et lite rødt hus som kan bli låve/fjøs. Eiendommen har mye skog, som både gir ved og kan gi trevirke til bruk i snekkerverkstedet.

Dyr skaper empati. Foreløpig har de planer om å ha meitemark, bier og høner. Trude forteller at det første prosjektet er å lage hønsegård. Tanken er både å selge egg og å drive litt matproduksjon. Så skal kjøkkenet bygges ut og oppgraderes for å kunne gjøre enkel storkjøkkenproduksjon. «Lunsj til arbeidsfolket i Revetal, catering, kaker – berusende bakverk med egg fra nyktre høner», sier Trude spøkefullt.

TRENGER GAVEPENGER

Det er ingen tvil om at arbeidet er samfunnsøkonomisk lønnsomt. Røde Kors har estimert at en aktiv rusmisbruker koster samfunnet 1,5 millioner kroner i året. Behandlingsplassene hos Veien Ut koster 1490 pr. døgn – det er 1000 kroner mindre enn et fengselsopphold.

Veien Ut er avhengige av støtte fra private og bedrifter, da ikke alle kommuner er villige til å betale for behandlingsplasser hos dem når det finnes andre tilbud der staten betaler. Heldigvis har de noen gode samarbeidspartnere, blant annet Rema1000, Didriksons og Geelmuyden Keese – men de trenger flere. De får også støtte gjennom bursdagsinnsamlinger på Facebook.

Les mer: www.veienut.no

Se serien om Veien Ut på Aftenposten TV

Vi oppfordrer Pengevirkes lesere til å støtte videreutvikling av Veien ut gjennom Cultura-Flokk: fnd.uz/veienut

Bærekraftsmerka med felles forbrukarkampanje

✍ IDUN BJERKVIK LEINAAS, DEBIOINFO

Norske forbrukarar ønskjer bærekraftige produkt, men eit fleirtal synst det er vanskeleg å vite kva produkt som er bærekraftige. I haust har Svanemerket, Fairtrade og Ø-merket gått saman om kampanjen #handlehelt, som vil vise kor enkelt det er å velje bærekraftig. Med kampanjen ønskjer vi å inspirere enda fleire til å ta det lille valet som gjer ein stor forskjell.

Kvar gong du handlar daglegvarer, har du moglegheit til å ta eit lite val som gjer ein stor forskjell. Vel du bærekraftsmerka produkt, bidrar du mellom anna til at mindre mikroplast vert slept ut i havet, til redusert bruk av kjemikaliar og sprøytemiddel, til betre dyrevelferd eller til at bønder i utviklingsland får ei betaling som gjer det mogleg å leve godt og dyrke jorda på ein bærekraftig måte.

NORSKE FORBRUKARAR ØNSKJER BÆREKRAFTIGE PRODUKT

Eit fleirtal av norske forbrukarar vil unngå at varene dei kjøper verkar negativt inn på menneskjer eller miljø. I ei undersøking bærekraftsmerka har gjennomført, seier seks av ti forbrukarar at dei sjølve har eit ansvar for å velje mest mogleg bærekraftig. Blant dei som kjenner til dei tre bærekraftsmerka, seier om lag halvparten at dei ser etter merkeordningane når dei handlar. I ei undersøking som Miljømerking nyleg har gjort, svarte 82 prosent at dei ønskjer å ta gode miljøval når dei vel produkt, men samtidig meinte 78 prosent at det er vanskeleg å vite kva som er gode miljøval. Svanemerket, Ø-merket og Fairtrade er dei mest kjende merkeordningane for bærekraftige produkt i Noreg; dei har alle ein kjennskap på mellom 69 og 94 prosent.

ALVORLEG BODSKAP FORMIDLA MED HUMOR

Dei tre bærekraftsmerka har i haust gått saman om ein kampanje som oppmodar forbrukarar til å gjere ein stor forskjell gjennom å ta eit lite val og sjå etter bærekraftsmerka produkt når du handlar. I tre korte filmar som har blitt spreidd på sosiale media, har vi hylla handlehelten: den heilt vanlege butikkunden som reddar verda litt gjennom å velje bærekraftsmerka produkt. Stuntreportar, skjult kamera, heilagjeng, korpsmusikk og overraske kundar dannar ei humoristisk ramme rundt eit alvorleg budskap.

Merkeordningar gir forbrukarar kunnskap om produkta dei kjøper. Ser du etter bærekraftsmerka, kan du som forbrukar enkelt omsette ditt engasjement for menneskjer og miljø til handling. Potensialet for å få enda fleire til å sjå aktivt etter

bærekraftsmerka er stort! Vi vil heller oppmode enn å skremme folk til å ta dei rette vala, og trur at vi kjem lengst med å bruke humor når vi stimulerer til bærekraftige handlevaner. Likevel har kampanjen ein alvorleg undertone: det handlar faktisk om å redde verda litt gjennom eit forbruk som skånar miljøet og fremjar bærekraft, seier Annabelle Lefébure-Henriksen, dagleg leiar i Fairtrade Norge.

SAMARBEID FOR Å NÅ BÆREKRAFTSMÅLA

FN sine bærekraftsmål er verda sin felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, kjempe mot ulikheiter og stoppe klimændringane innan 2030. Her peikar ein på næringslivet som ein sektor som kan påverke stort, og private, offentlege og ideelle aktørar vert oppmoda til å samarbeide om å nå måla.

Filmene som utgjer kampanjen, kan sjåast på dei tre bærekraftsmerka sine Facebook-sider og Youtube-kanalar.

Ø-merket, Fairtrade og Svanemerket er tre bærekraftsmerke som kvar på sitt vis bidreg til meir bærekraftig produksjon og handel. Vi hyllar #handlehelter som reddar verda litt kvar gong dei vel bærekraftsmerka produkt i butikkhylla.

Forbrukernes mange muligheter

✍ ARNE ØGAARD

Et bærekraftig samfunn krever at vi frigjør oss fra et system basert på uendelig forbruksvekst. Men hvem kan drive frem denne systemendringen? Forbrukerne er de som i dag har det største ubrukte endringspotensialet, og forbrukere er vi alle.

Butikkenes salg av plasthandleposer har sunket betraktelig det siste året. Det viser at mennesker kan endre vaner. Å ta med seg egne handlenett hver gang man er i butikken gir et ørlite bidrag til reduksjon i oljeforbruket. Det viktigste med bæreposene er at de ikke etterlates i naturen.

I et Ekko-program på radioens P2 hørte jeg om en undersøkelse som viste at de fleste forbrukere har vansker med å endre vaner slik at de kan begynne å kjøpe de produktene de vet at de egentlig burde kjøpe. Men hvorfor klarer de da å endre sine vaner med bæreposer? Antagelig er det de sterke bildene av hval og andre sjødyr med magen full av plastspøpp eller de hvor havet bugner av plast, som samler seg til store øyer. Vi trenger sterke bilder for å reagere. Men det er også viktig at

det det finnes gode alternativer. Mange av butikkene tilbyr solide handlenett som kan gjenbrukes, det gjelder bare å huske å få dem med i butikken.

ØKENDE PASSIVITET

En annen dag med P2 fikk jeg med meg et korrespondentbrev fra USA. Reporteren hadde så godt som sluttet å gå i butikken. I stedet satte hun seg ved datamaskinen, gikk inn på siden til Amazon og bestilte det hun trengte. Kort etter kom varene på døren. Amazon, som begynte som en nettbokhandel, har i dagens USA tilbud i de fleste varekategorier. Arbeidsforholdene i bedriften har ikke vært kjent som særlig gode, men er blitt noe forbedret i det siste. Å bestille via datamaskin er i USA nå i ferd med å bli erstattet med bestilling via smarthøytaler. En norsk forbrukerøkonom

prøvde seg med å si pizza og sjokolade. Varene kom, og pizzaen var av et merke hvor leverandøren hadde eierinteresser, og sjokoladen var av et sunt og kostbart merke. Forbrukerøkonomen påpekte at smarthøytalerbestilling var en mulighet for leverandøren til å manipulere oss og at vi som forbrukere får mindre muligheter til å ta bevisste valg.

Skal vi som forbrukere endre vaner til å ta bevisste valg, trenger vi bilder av hvordan varene er produsert og av hva de inneholder slik at vi kan få et mest mulig fullstendig inntrykk av de ulike produktene, bilder som ikke er produsert av reklamebyråer og andre påvirkningsagenter. Går vi på bondens marked, kan vi snakke med produsentene og se hvordan de ser ut. Vi kan dessuten få en personlig relasjon til en produsent. Dette er viktige verdier for

mange, og det er interessant å se hvor stor tilstrømningen er til slike markeder.

RIKTIG PRIS

Det finnes mennesker som lever helt i utkanten av de store pengestrømmene, mennesker som virkelig må lete etter det billigste for å få pengene til å strekke til. Pengefordelingen i samfunnet er ikke rettferdig, men de fleste i Norge har nok penger til å ta aktive valg. Hver gang vi kjøper noe støtter vi en bestemt produsent eller en bestemt type butikk, og da kan vi spørre oss selv om hvem vi vil støtte. Det forunderlige er at hvis vi alltid kjøper det billigste, så støtter vi de rikeste. De rike kan investere i den nyeste og mest effektive teknologien, og dermed holder de prisene nede. Når de rike blir store, kan de også presse leverandørene. Jeg føler ubehag når butikken annonserer at de kutter prisene. Det vil ofte innebære at noen produsenter blir presset unødvendig hardt. Særlig bønder er en utsatt gruppe. Som forbrukere trenger vi bilder av hva som skjer langs hele kjeden fra produsent til ferdig produkt, ikke bare i forhold til miljø, men også når det gjelder lønn og arbeidsforhold, først da kan vi vite hvilke ringvirkninger vår handel skaper i samfunnet.

Som forbrukere er vi sjelden rasjonelle. Vi kan bruke mye tid og penger på å kjøre langt for å få en billig vare. Vi kan gå til en butikk som selger underpriset

brød og poteter og betale overpris for de andre produktene. Det er et eller annet i oss som kobler ut bevisstheten når vi ser ordet billig. Dette 'et eller annet' kalles homo economicus og er en av våre lavere drifter. En drift som vi kan ha som mål å bekjempe. Organisasjonen Framtiden i våre hender har vist sterke bilder av livs- og arbeidsforholdene for de som lager våre klær. Blant Culturas kunder finnes det klesbedrifter som behandler sine produsenter bedre. Det finnes også andre tilbud i Norge som garanterer rimelig gode arbeidsforhold for klesprodusentene. Hos mange av disse er prisen minst dobbel så høy som i billigbutikkene. Jeg merker at det krever en viss indre overvinning å kjøpe en bukse til 2000 kr når den forrige buksen ble kjøpt på salg for 500 kr. Men når jeg har penger nok, går det helt greit når det er overstått. Det er omtrent som hos tannlegen. Litt vondt med en gang, men en god følelse etterpå. Litt stolthet over å ha overvunnet homo economicus.

EN ENDRINGSKRAFT

På begynnelsen av 1900-tallet var det arbeiderne som gjennom fagorganisering og streiker bidro til å skape et mer rettferdig samfunn. I dag forventer alle at politikerne skal løse både klimautfordringene, ulikhetsutfordringene og mye annet. Samtidig ser vi en økende skepsis både til politikerne som perso-

ner og de politiske institusjonene. Få peker på de mulighetene som ligger i et økende forbrukerengasjement. I Norge er forbrukerne sett på som en sårbar gruppe, som myndighetene må beskytte. Forbrukertilsynet og Forbrukerrådet gjør da også en viktig jobb, men de stimulerer i liten grad til egenaktivitet. Det er forunderlig at mennesker som ellers i stor grad blir betraktet som selvstendige, bevisste og frihetselskende blir redusert til passive og ubevisste når de opptrer som forbrukere.

Skal det skje store endringer på dette området må forbrukerne organisere seg. De kan danne grupper som tar kontakt med produsenter og forhandlere og blir enige om hva som skal være en riktig pris. En pris som gjør at alle involverte opprettholder samme levestandard. De kan også bli enige om hvilken pris som må betales for å opprettholde en bærekraftig produksjon. Dette kan skje både nasjonalt og internasjonalt.

Det offentlig kan styrke dette arbeidet ved å spre informasjon om produsenter og produksjonsforhold. På all reklame burde det være en skatt som ble brukt til saklig informasjon både om produkter og om hvordan vi kan leve et godt liv med lavt og miljøvennlig forbruk. Vi trenger både inspirasjon og informasjon for å gjennomføre den nødvendige forbrukerrevolusjonen. 🔴

Kunnskap til middag

Matnyttig forskning viser deg veien til et bærekraftig kosthold

✍ ELISE MATILDE LUND, DAGLIG LEDER I STIFTELSEN KORE

Stiftelsen Kore gjør forskning på mat, matproduksjon og jordkvalitet tilgjengelig for deg så du kan gjøre gode matvalg i tråd med dine verdier.

Knall røde og skinnende blanke, koblet sammen av grønne små armer. Der ligger de, næringsrike tomater på rekke og rad i butikkhyllen. Du er på handletur og står i grønnsaksavdelingen. Foran deg bugner det av tomater av ulike sorter og i ulike innpakninger. Du ser klasetomater i løsvekt og perle-, plomme- og cherrytomater pakket i emballasje. Noen er fra Norge, mens andre er fra Nederland og Spania. Noen er økologiske, og noen ikke. Hva velger du, og hvordan begrunner du valget ditt?

FORSKNING TIL FOLKET

Tar du som forbruker mest hensyn til smak, miljø, klima, helse, sertifiseringer, kvalitet, sesong eller sosial bærekraft? Og er det kanskje påvirkning fra venner

og familie som styrer hånden din idet du strekker den ut for å velge råvarer til kveldens middag? Uansett hva du veier tyngst er det en fordel å gjøre informerte valg. Og informasjon, det er det overflod av. Utfordringen er å finne frem til kjernen i påstandene. Å lene seg på forskning er en god strategi!

Stiftelsen Kore er en allmennyttig stiftelse som har som formål å formidle forskning på mat, matproduksjon og jordkvalitet til landets befolkning. Matforskningen ser blant annet på produksjonsmetoder, matkvalitet, næringsinnhold, jordkvalitet, jordhelse, klima- og miljøpåvirkning, kosthold og ernæring. Forskning på mat og matproduksjon er komplekst. Likevel ser vi ofte store overskrifter i aviser og nettaviser med bastante kostholdsråd. Disse er gjerne basert på enkeltstudier og i tillegg vinklet slik at du skal bli fristet til å lese. Kore ønsker å være en motvekt til dette. Vi gjør forskningen tilgjengelig for deg slik at du kan ta kunnskapsbaserte

valg. I databasen på kore.no samler vi forskning relatert til bærekraftig mat. Synes du forskningen er for tung å lese, kan du følge våre innlegg på bloggen og i sosiale medier.

MATENS OPPRINNELSE

Så, til tomatene våre. Hvordan skal du velge? Det avhenger først og fremst av hva som er viktig for deg, hva som er dine verdier og hvilken kunnskap du har. Det er fort gjort å tenke at miljø- og klima er viktig for deg, men at du likevel ikke velger det beste produktet etter den parameteren, fordi du ikke har nok kunnskap om de ulike råvarenes miljøpåvirkning. I mange tilfeller er kunnskapen 'skjult' eller vanskelig tilgjengelig. Et kjent eksempel, hvor kunnskapen ikke nødvendigvis formidler hele historien, er merkeordninger som *Nyt Norge*. Det er lett å tenke seg at et produkt som er merket med *Nyt Norge* er et helt norsk produkt, men består prosessen bak produktet utelukkende av norske råvarer? For å bruke merket stilles for eksempel ingen krav til opprinnelseslandet for fôret som dyret lever av. Det vil si at store deler av energien som har gått inn i et animalsk produkt faktisk kan komme fra utlandet.

TOMATTANKER

For det er vanskelig å være en bevisst forbruker. Bare følg med nå: La oss si at helse er viktigst for deg, og du lurar på næringsinnholdet i tomatene. I databasen på kore.no finner vi en forskningsrapport fra et prosjekt som ikke kunne se noen signifikante forskjeller mellom næringsinnholdet i tomater dyrket øko-

Hvordan maten og produksjonsmetoden påvirker klimaet er et relevant spørsmål for enhver matpiser.

Det er ingen hemmelighet at det kan være komplisert å være en bevisst forbruker. Hvilke tomater du velger, avhenger først og fremst av hva som er viktig for deg, hva som er dine verdier, og hvilken kunnskap du har.

logisk eller konvensjonelt (Jurosek et al 2009). I en annen artikkel kan vi lese at «tomater fra økologisk landbruk har en mindre størrelse og masse enn frukt fra konvensjonelle dyrkingssystemer, men de har også en vesentlig bedre kvalitet i form av høyere konsentrasjoner av fytokjemikalier som vitamin C og totale fenolforbindelser» (Oliveira et al 2013). En tredje studie 'legger seg' midt imellom og konkluderer med at produksjonsmetoden kan ha innvirkning på fruktkvaliteten. De fant høyere innhold av salisylsyre, men lavere innhold av lykopen og askorbinsyre i økologiske tomater (Rossi et al 2008).

En journalist, eller hvem som helst som er på jakt etter en sak, kan så velge å presentere alle disse tre funnene eller bare ett av dem. Hvilken studie journalisten velger å trekke frem avgjør hvordan overskriften ser ut, og ikke minst hvordan du blir påvirket av tekstens innhold.

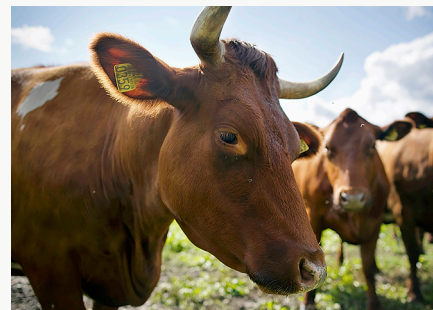
RÅVARENES KLIMATISKE BIOGRAFI

La oss si at klima- og miljø er viktig for deg når du skal velge tomater. En løsning for å velge riktig kunne være å gjøre en fullstendig livssyklusanalyse for hvert produkt. En livssyklusanalyse ser på den totale miljøpåvirkningen til et

produkt fra produksjon til avfallshåndtering, inkludert transport. En slik analyse må alltid avgrenses, men det gir mening å ta med utslippene til innsatsfaktorene også. For eksempel så bør utslipp fra produksjon av gjødsel tas med, og det kan også være betimelig å spørre om gjødselen kommer fra fornybare kilder eller ikke. Baseres gjødselen på for eksempel fosfor fra gruveutvunnet fosfatstein så baseres det på en praksis vi ikke kan fortsette for evig, uavhengig av når forskerne mener at vi har nådd fosfortoppen. Som forbruker har du et stort ansvar. Det er kanskje ikke så rart at noen av oss ønsker krav til bedre merking fra produsentene.

SMAKELIG MÅLTID

Som formidlere av forskning skal vi strebe etter å ikke være normative. Forskingen skal presenteres nøytralt, og alle sider skal vises fram. Likevel er det noen funn eller punkter som det er umulig å være imot fordi rapportene er så tydelige. For eksempel at reduksjon i kjøttspising er bra for både helse og klima. At jordkvalitet og jordhelse er viktig for matproduksjonen, og dermed at matproduksjon som tar hensyn til jordhelsen og som jobber med å øke mengden organisk materiale i jorden,

Som formidlere av forskning skal vi strebe etter å ikke være normative, men noen ting kan vi si, som for eksempel at reduksjon i kjøttspising er bra for både helse og klima.

bør favoriseres. Noen bønder jobber aktivt med lagring av karbon i jorden og kan dermed være en av løsningene på klimaproblemet. Vi vet også at ikke-fornybare ressurser tar slutt. Dersom du har et langsiktig perspektiv, er det derfor lurt å velge produkter som baserer seg på fornybare ressurser.

Din egen helse henger sammen med lokale og globale økosystemers helse, og all matproduksjon påvirker økosystemene, enten positivt eller negativt. Derfor kan det være smart å tygge på litt matforskning. Vi kan aldri gi deg middagstips, men vi kan servere deg informasjon som du selv må fordøye. 💧

Smånytt

Havplast blir trendy ryggsekker

Norsk-kanadiske Adrian Solgaard og Solgaard Design lanserte nylig en ryggsekk laget utelukkende av plast funnet i havet. Mellom 2 og 2,5 kg havplast går med til å lage én ryggsekk på ett kilo. Ryggsekken heter Daypack, er designet for unge mennesker i farta og leveres i ulike farger. Plasten samles inn i Maldivene og Filippinene, og prosessen dokumenteres slik at hver ryggsekks opprinnelse skal kunne spores. Ryggsekken pakkes og sendes i en pose laget av organisk materiale, som kan gjenbrukes som handlenett. Solgaard Design har satt seg som mål om å rydde havene for 45 millioner kg avfall innen fem år. Solgaard Design har tidligere gjort seg bemerket med sin Lifepack – en ryggsekk med integrert solcellepanel til mobilhøytaler og lading av mobiltelefon. www.solgaard.co

Fjong i leide klær

I klesskapene rundt omkring henger mange flotte klær som fortjener å bli brukt mer. Gjennom FJONG, en Oslo-basert nettplattform, kan du leie og leie ut klær og vesker. Istedenfor å fylle opp klesskapet med klær som bare brukes en sjelden gang, kan du leie antrekk til en spesiell anledning, eller leie ut ballkjolen din når du ikke selv har bruk for den. Du bestiller ønsket antrekk på nettsiden og kan plukke det opp i Fjongs showroom i Oslo eller få det levert hjem. Plaggene blir profesjonelt rengjort etter hver bruk. www.fjong.co

Nytt liv til gamle stoler

Kristoffer Nokken med sitt enmannsfirma Reparabel redder gamle stoler fra tilintetgjørelse og pusser dem opp og trekker dem om, så de kan gjøre mange års tjeneste i sine nye eieres stuer. Han sier det slik: «Reparabel pusser opp de møblene som fortjener en ny sjanse. Og det er ikke få. I hovedsak lenestoler. Man trenger ikke være designklassiker for å fortjene nytt liv i et nytt hjem. For hver stol som seiler ut til en fornøyd kunde blir det litt mindre søppel i verden og litt mindre miljøbelastende nyproduksjon av møbler.» Reparabel holder til på Nesoddtangen, og 5% av årsoverskuddet går til Framtiden i våre hender. www.reparabel.no

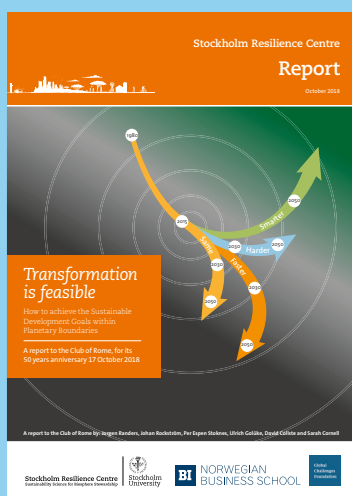
Vaskepose beskytter mot mikroplast

Mikrofiber som løsner fra syntetiske klær under vask skaper et miljøproblem når det når frem til elver og til havet. Framtiden i våre hender (FIVH) tipser om at det beste du kan gjøre for å kutte utslippene av mikroplast når du vasker syntetiske plagg, er å skaffe deg en vaskepose som fanger opp plastpartikler før de havner i avløpet. Det finnes én slik pose på det norske markedet, Guppyfriend Washing Bag. Når klærne er utslitt, er miljøtipset fra FIVH å erstatte dem med klær av norsk ull, økologisk bomull eller lin. Og et siste miljøtips er å gi utslitte klær til Fretex eller UFF – materialene kan gjenvinnes.

Kan vi nå bærekraftsmålene uten å ødelegge jorda?

Senter for grønn vekst ved Handelshøyskolen BI og Stockholm Resilience Center har drevet et stort forskningsprogram for å se hvordan FNs bærekraftsmål kan nås innenfor rammene av jordklodens tåleevne. Er det virkelig mulig å levere på alle de 17 målene innen 2030 uten at vi gjør skade på natur og miljø? En helt ny modell – som tar hensyn til både natur, mennesker og økonomi – er utviklet og gir vitenskapelige svar på spørsmålet. Rapport og bakgrunnsmateriale finnes her: www.2052.info/earth3

TONO SA er tildelt Samvirkeprisen 2018

TONO forvalter opphavsrettslige rettigheter på vegne av nesten 32 000 medlemmer – komponister, sangtekstforfattere og musikkforlag, i tillegg til utenlandske rettighetshavere i Norge. Samvirkeformen er godt egnet for en virksomhet som TONO, hvor selvstendig næringsdrivende innenfor samme felt går sammen i et kollektiv. Organisasjonen gikk over til samvirkeformen i 2013, og administrerende direktør Cato Strøm forteller at de har hatt utelukkende positive erfaringer med det. Han sier: «Når man står sammen, skaper man langt større verdier enn om man stod hver for seg.» Målet med prisen er å vise samvirke som en moderne og framtidsrettet selskapsform, som iverksetter eiernes nytte av virksomheten som drives, og som gir verdi til samfunnet. Prisen består av et kunstverk til en verdi av kr 15 000, samt et diplom.

Fra v. styreleder Henning Lauridsen, Samvirkesenteret, adm. direktør Cato Strøm og styreleder Ingrid Kindem, TONO SA og Arne Lindelien, medlem av juryen og styremedlem i Samvirkesenteret. Fotograf: Anders Sigstad, Landkreditt.

Mirakelmorgen?

✍ JANNIKE ØSTERVOLD

Forandring er mulig, mener Hal Elrod. Han lover intet mindre enn å transformere livet ditt – før klokken 8 om morgenen.

Mye er ulikt fordelt, men en ting har vi alle felles – vi er tildelt nøyaktig 24 timer i døgnet, og vi må finne ut hvordan vi best kan benytte dem. Jeg er permanent på utkikk etter inspirasjon til hvordan jeg kan skape en god balanse i hverdagene, med passe mye jobbing, sunn mat, nok søvn, nok fysisk aktivitet, ikke for mye skjermtid, tid til å lære nye ting, til hobbyaktiviteter og til å treffe venner. Det høres ut som et fint ideal – ikke så lett å leve opp til. Men for tre uker siden kom jeg over en liten bok, som inspirerte meg mer enn noe annet jeg her lest på lang tid. *The Miracle Morning* av Hal Elrod.

Det han foreslår er jo egentlig fryktelig enkelt. Kortversjonen er at du skal stå opp litt tidligere, så du får tid til å gjøre litt av hvert av aktiviteter som gjør deg godt og inspirerer deg før du går løs på resten av dagen. Hvordan du starter dagen vil virke inn på kvaliteten på resten av dagen også.

Hva er vårt potensiale – og hva gjør vi ut av det? Der er vi veldig forskjellige, og det vil være individuelt hvor langt vi er fra å ha utnyttet vårt potensiale fullt ut, på en skala fra 0 til 10, der nivå 10 er maksimum. Kanskje er du på nivå 7 jobbmessig, nivå 6 fysisk, nivå 5 økonomisk og nivå 6 sosialt. Hensikten er

ikke å sammenligne oss med andre, men med oss selv.

Hal Elrod foreslår å innføre 6 nye morgenvaner, som kan oppsummeres i akronymet 'S.A.V.E.R.S' som står for Silence, Affirmations, Exercise, Reading, Scribe. Jeg har dessverre ikke funnet noe tilsvarende elegant akronym når vi oversetter til norsk. Ved å praktisere disse hver morgen kan vi utvikle oss og bevege oss nærmere 'nivå 10' – vårt fulle potensial. Programmet er veldig fleksibelt – har du dårlig tid en dag, kan du klare deg med en minivariant av alle aktivitetene – ett minutt på hver. Et eksempel på et 60 minutters program (tidsplan er hentet fra boken) finner du i tabellen:

AKTIVITET		BESKRIVELSE	EKSEMPEL PÅ TIDSPLAN (60 MIN.)
S.	Silence (stillhet)	Meditasjon	5 minutter
A.	Affirmations (affirmasjoner)	Et positivt utsagn du sier høyt til deg selv om noe du vil gjøre/oppnå/være.	5 minutter
V.	Visualization (visualisering)	Se for deg hvordan dagen skal forløpe, og at det du skal gjøre går som det skal.	5 minutter
E.	Exercise (fysisk trening)	Hal Elrod løper – selv gjør jeg yoga. Mulighetene er mange!	20 minutter
R.	Reading (lese)	Lese en god bok om personlig utvikling	20 minutter
S.	Scribe (skrive)	Skrive for hånd det hodet er fullt av i øyeblikket.	5 minutter

Mot slutten av boken kommer Hal Elrod med en utfordring – prøv Mirakelmorgenrutinen i 30 dager og se hva som skjer.

Jeg klarte ikke å la være ta utfordringen. Så allerede dagen etter at jeg hadde lest ferdig boken stilte jeg vekkerklokken på 6 (litt tidligere enn jeg pleier) for å prøve ut konseptet, og siden har jeg fortsatt. Jeg er nå på dag 20 og har planer om å stå løpet ut.

20 DAGER MED MIRACLE MORNINGS

For meg er det ikke vanskelig å komme meg opp om morgenen, problemet er å komme seg i seng tidsnok om kvelden. Så alt i alt får jeg kanskje nå litt mindre søvn hver natt enn jeg gjorde tidligere. Det merkes litt utpå ettermiddagen. Legge meg tidligere er et forbedringspunkt.

Hal Elrod sier at det ikke spiller noen rolle hvilken rekkefølge man har på aktivitetene. Min morgenplan starter med at jeg ruller ut yogamatten og setter meg på den for en kort meditasjon, som tar 5–10 minutter. Enten sitter jeg bare og observerer pusten som går ut og inn, eller jeg bruker en guidet meditasjon fra YouTube (søk på short meditations eller morning meditation). For ikke å forstyrre andre i huset, bruker jeg trådløst headset.

Når meditasjonen er ferdig, sitter jeg stille litt til og gjennomgår i tankene hva jeg skal gjøre denne dagen, så jeg er mentalt forberedt på dagens utfordringer. Jeg avslutter med to setninger som jeg gjentar flere ganger for meg selv hver morgen. Den ene er et ytre mål, den andre et indre.

Deretter gjør jeg en kort yogasesjon på 5–10 minutter, også her ved hjelp av instruksjon på YouTube.

Jeg har laget meg to spillelister, en med korte yogaøker og en med korte meditasjoner, så jeg raskt skal kunne finne en passende video.

Deretter setter jeg meg ved skrivebordet og starter en timer, som jeg setter på 10 minutter. På forhånd har jeg sørget for at boken jeg skal lese står klar i hyllen ved siden av. Når tiden er ute, lukker jeg boken og setter tilbake i hyllen, selv om kapittelet ikke er ferdig.

Så setter jeg timeren på 10 minutter igjen og tar frem den fine notatboken, som er anskaffet spesielt til formålet. (For papirnerder: Den er av merket Rhodia.) Så skriver jeg dagens dato og det som faller meg inn i øyeblikket – uansett hvor ubetydelig det kan synes, helt til klokken ringer. Og så er jeg ferdig og klar til å gå løs på den nye dagen.

Tror jeg at dette vil forandre livet mitt? Eller har det allerede gjort det? Det jeg kan si så langt er at jeg merker at jeg er blitt mer bevisst på hva som er viktig for meg, det kjennes ut som jeg har mere handlingsenergi og livet kjennes mer spennende – jeg kjenner meg inspirert. Jeg har klart å sette i gang med et par prosjekter som jeg har tenkt på i årevis. Jeg vil i hvert fall fullføre de 30 dagene og så ta opp til vurdering om jeg skal fortsette.

Boken er oversatt til 27 språk. Det finnes en egen Facebookgruppe for dem som praktiserer Miracle mornings. www.miraclemorning.com

Hal Elrod

The Miracle Morning, The 6 habits that will transform your life before 8 AM

Forlag: John Murray Learning
ISBN 978-1-473-66498-2

BRUN SAUS (4 PERSONER)

- 2 ss melkefritt smør
- 2 ss hvetemel
- 1 sjalottløk, finhakket
- 2 ss fersk rosmarin, finhakket
- 1/2 liter varm grønnsaksbuljong, så kok opp vannet før du heller det i sausen.
- (Se mengdeforhold på buljong pakken)
- Litt eplesidereddik eller sitronjuice
- Litt pepper
- 1 ss tyttebærsyltetøy, eller bruk litt fra de rørte tyttebærene!
- Litt sukkerkulør hvis du vill ha 'riktig farge'

Vil du ha en ekstra smak av jul, så bruk disse krydderne i tillegg:

- Litt kanel, litt kardemomme, litt stjerneanis og ørlite grann nellik

Brun smøret i en kjele. Rør hele tiden, bruk gjerne visp. Tilsett så melet litt og litt, og rør det sammen så det blir litt brunere. Tilsett ½ liter varm buljong. Tilsett så en finhakket sjalottløk og finhakket rosmarin. La sausen koke en stund (15–20 min), og du ser den begynner å tykne mer og mer. Mot slutten kan du tilsette litt presset sitron, litt pepper, tyttebær og eventuelt sukkerkulør. Eventuelt også julekrydderne hvis du ønsker!

BOKHVETEBOLLER
(2 PERSONER) TID: 15 MIN
(+ KOKETID PÅ BOKHVETE
CA. 15 MIN.)

- 2 dl kokt bokhvete, litt ekstra godt kokt, så den er mosete
- 1 finhakket gul løk
- 1 finhakket fedd hvitløk
- 5 sjampinjonger
- 1 ss tamari
- 3 stk. finhakket soltørket tomat
- salt og pepper
- olje til steking

Varm olje i en stekepanne, og fres løk og sopp til det er gyllent. Tilsett kjapt tamari, tomater, salt og pepper. Kjør det hele sammen i en foodprosessor. Tilsett eventuelt litt nøttemelk eller vegetabilsk fløte for å få foodprosessen til å gå rundt. Form deigen til små boller og stek dem gyllenbrune i panne.

SENNEPSGRILJERT KÅLRABI (4 PERSONER)

- 1 kålrabi
- laurbærblad
- hel sort pepper
- salt

Topping:

- 0,5 dl soyafløte
- 0,5 dl tomatpuré
- 0,5 dl sennep
- 2 dl mandler kjørt til mel i blender

Koke kårabien med skall i en kjele med masse vann og krydder. Hvor lang tid det tar kommer an på hvor stor kålrabi du har. Test med kniv at den er myk hele veien gjennom, det tar 30–60 minutter. Mens kårabien koker lager du griljeringen. Rør sammen de tre ingrediensene, ikke med mandelmelet. La kårabien avkjøles litt og skrell den. Smør kårabien med toppingen og prøv deretter å dekke den med mandelmelet. Griljeres i ovnen på 200 grader i ca. 10 minutter, kårabien er jo ferdig, den trenger bare litt farge.

VEGANSK RØDBETESALAT

- 6 rødbeter, ferske eller syltede
- 2 ss finhakket dill
- ½ dl kapers
- 1 rødløk, finhakket
- 1 ss eddik (eller sitron)
- 2 ss olje

Hvis du bruker ferske rødbeter: Kok betene hele med skall i en kjele med vann i ca. 40 min, eller legg på bakepapir i stekovnen på 175 grader i ca. 50 min. Når rødbetene er myke, skyll dem med kaldt vann før du skreller dem. Kutt rødbetene i terninger, og legg i en bolle sammen med eddiken.

Hakke dill, kapers og rødløk, og bland det sammen med rødbetene. Tilsett olje, og smak eventuelt til med salt (kapers er salt i seg selv).

Tips! Veldig godt å tilsette 1 dl soyafløte eller havrefløte for en mer kremete rødbetesalat

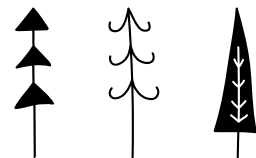
DINOSAURSALAT (1 PERSON
ELLER 4 SOM SIDERETT)
TID: 8 MIN

Grønncål er mange rawfoodisters favoritt takket være dens høye næringsinnhold. Sesongen for norsk grønncål er fra september til desember. Importert grønncål er tilgjengelig allerede fra mai. Finner du ikke grønncål går det fint å bruke savoykål istedet.

- 4 grønncålblader
- 1 ss kaldpresset rapsolje
- 2 ss appelsinjuice
- 1 stk. avokado
- 2 ss gojibær
- Salt, sort pepper og sitronsaff etter smak

Skyll, og rens så grønncålen ved å fjerne bladene fra stilken. Stilken kastes. Kutt grønncålen i spisevennlige biter. Visp sammen rapsolje, appelsinjuice, sitronsaff, salt og pepper i en middels stor bolle. Legg grønncålen oppi bollen, og masser grønncålen inn med oljeblandingen. Slik bryter du ned fibrene så grønncålen blir mykere og lettere fordøyelig. Del avokadoen i to, fjern steinen og ta ut fruktkjøttet med skje. Bruk hendene og masser bladene med avokado. Strø gojibær over.

Tips Når du lager råkost-retter, er det ofte bedre å bruke grønnsaker i mindre biter enn når du varmer dem. Tenk spisevennlige biter, siden grønnsakene er hardere enn når de er kokt.

Funky Fresh Foods driver vegansk og økologisk kafe og catering i Oslo og har også utgitt to kokebøker på norsk, *Raw om rå mat* og *Grønt om vegansk mat*.

www.funkyfreshfoods.no

Nytt fra Cultura Bank

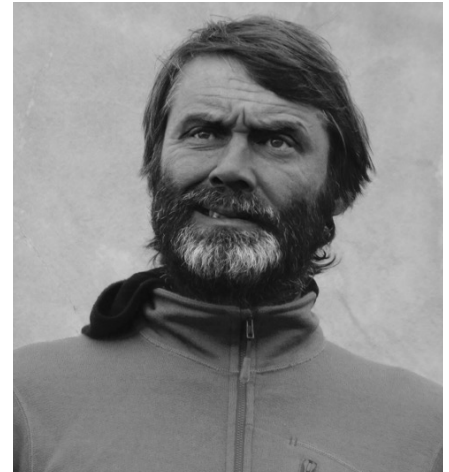
Vellykket åpen kveld

Som en del av markeringen av Banking on Values Day benyttet vi anledningen til å lage en åpen kveld for kunder, 15. november, med langåpent i banken, matserving og foredrag. Som foredragsholder hadde vi invitert Jan Schøyen fra Cultura-kunde Veien Ut,

Jan levde som rusavhengig i over 20 år. Han fortalte om sitt liv med rus og hvordan han hadde klart å komme seg ut av det. Han er i dag primus motor i Veien Ut, et grensesprengende og nyskapende behandlingsopplegg med de beste resultatene innen rusbehandling (se artikkel om Veien Ut på s. 6–8.)

Vi benyttet samtidig anledningen til å fortelle om folkefinansieringsplattformen vår, CulturaFlokk, der Veien Ut nylig har lansert et prosjekt.

Invitasjon ble sendt til dem som har sagt ja til å motta vårt elektroniske nyhetsbrev. Hvis du ikke fikk invitasjon denne gangen, men er interessert i å motta fremtidige nyhetsbrev med invitasjoner og nyheter, kan du registrere deg på våre nettsider www.cultura.no, eller samtykke til å motta elektronisk nyhetsbrev i nettbanken. Se opptak av foredraget på www.youtube.com/culturabank

Jan Schøyen

Økoorientering under Økouka

Også i år var Cultura Bank sponsor for Økouka. Nytt av året var at Cultura Bank arrangerte en populær Økoorientering, der deltakerne fikk utdelt et kort med oversikt over økologisk orienterte virksomheter i Oslo. For hvert sted du besøkte fikk du et stempel, og med et visst antall stempler kunne du bli med i trekning av økologiske matkasser for en måned. Hvert stempel ga deg i tillegg en fordel hos den aktuelle bedriften. Den heldige vinneren av økoorienteringen ble Tone Undeli – vi gratulerer!

Mie Tørmoe og Rune Horne fra Cultura Bank klar til å registrere deltakerne i økoorienteringen, utenfor den økologiske butikken Mølleren Sylvia.

Banking on Values Day

8. november markerte Cultura bank Banking on Values Day med å invitere kundene på besøk for å smake på godt bakverk fra Culturakundene Mølleren Sylvia og Godt Brød, eplemost fra Eple-slang og FairTrade sjokolade fra FairTradeEksperten. Det ble gode samtaler og menneskemøter. Invitasjon var sendt ut til abonnenter på elektronisk nyhetsbrev og lagt ut på Facebook.

Cultura Bank er blitt utsteder av BankID

Vi vet at mange av våre kunder har ventet på dette – og nå har vi gleden av å kunne fortelle at Cultura Bank er blitt godkjent som utsteder av BankID.

HVA ER BANKID?

BankID er en personlig og enkel elektronisk legitimasjon for sikker identifisering. I den fysiske verden kan du bruke pass, førerkort eller bankkort med bilde for å bekrefte hvem du er. I den elektroniske verden kan du bruke BankID til å identifisere deg. BankID kan også brukes til å signere dokumenter og meldinger elektronisk istedenfor at du trenger å signere med kulepenn.

Med BankID kan du logge inn i nettbanken, signere betalinger og kjøpe produkter. En rekke offentlige etater benytter også BankID som sikkerhetsløsninger for sine portaler.

Du kan logge inn i Cultura Banks nettbank med BankID utstedt av annen bank.

HVORDAN KAN JEG FÅ BANKID FRA CULTURA BANK?

For at vi skal kunne utstede BankID til deg, må du møte personlig i banken med gyldig pass og signere avtale om PersonBankID ved oppmøte. Du må ha et aktivt kundeforhold hos oss med brukskonto, kort og nettbank. Dersom du er utenlandsk statsborger, må du, i tillegg til å fremvise gyldig pass, også fremvise oppholdskort (for borgere utenfor EU/EØS) eller registreringsbevis fra politiet.

FORUTSETNINGER FOR KUNNE FÅ BANKID

- Du må ha gyldig pass
- Du må være over 18 år
- Du må ha norsk fødselsnummer
- Du må ha norsk mobiltelefonnummer

Vi kan foreløpig dessverre ikke tilby BankID på mobil, men arbeider med å få det på plass. Les mer om BankID på www.bankid.no.

Nytt fra våre kunder

Heder til Lofoten gårdsysteri

Vi gratulerer Culturakundene Marielle de Roos og Hugo Vink i Lofoten Gårdsysteri, som har fått tildelt Spesialitet-merket for osten Steinfjording med havsmak.

Merkeordningen *Spesialitet* er en offisiell merkeordning som viser forbrukeren veien til god lokalmat- og drikke. Merkeordningen skal fremme mangfoldet av lokale mat- og drikkevarer i Norge, og ordningen forvaltes av stiftelsen Matmerk med støtte fra Landbruks- og matdepartementet.

Utsøkte geitoster fra Lofoten Gårdsysteri.
Foto: Solveig Rist Gilmour.

Kongsgårdseminaret 2019 – tirsdag 5. mars

Kongsgårdseminaret 2019 holdes på Bygdøy i Oslo tirsdag 5. mars.

En hel dag med temaet biologisk mangfolds betydning for nærmiljø, ressursbevaring, matproduksjon og folkehelse. www.bygdokongsgard.no

EGENKAPITALBEVIS I CULTURA SPAREBANK

– FUNDAMENTET FOR BANKENS UTVIKLING

✍ KJELL FREDRIK LØVOLD, BANKSJEF, DAGLIG LEDER I CULTURA BANK

Alle virksomheter, også Cultura sparebank, må ha egenkapital. Egenkapitalen gir grunnleggende økonomiske trygghet. Det er derfor er det er så viktig at noen kjøper bankens egenkapitalbevis.

Men hva er egentlig egenkapitalbevis?

Når man setter penger på konto, låner man banken penger. Når man kjøper egenkapitalbevis, låner man ikke banken penger, men man kjøper en andel i bankens egenkapital. Det likner slik sett på det å kjøpe aksjer i et aksjeselskap. Når egenkapitalbevisene er kjøpt, kan pengene ikke tas ut av banken igjen slik man kan med et innskudd, men egenkapitalbevisene kan selges til noen som er villige til å kjøpe dem. Hvis bankens styre og forstanderskap bestemmer at driftsresultatet gir grunnlag for det, får de som eier egenkapitalbevis, som en del av årsoppgjøret, utbetalt et utbytte. Størrelsen på utbyttet er avhengig av bankens overskudd.

Kjell Frederik Løvold

ner (utstedelse av nye egenkapitalbevis) og/eller tilbakeholdt overskudd. Cultura har derfor alltid et behov for at noen kjøper egenkapitalbevis. Det er også mulig å kjøpe egenkapitalbevis uavhengig av emisjoner hvis det finnes noen som vil selge. Banken har adgang til å eie et begrenset antall av egne egenkapitalbevis. Hvis disse selges, vil egenkapitalen styrkes og bankens evne til å yte lån vil øke. Cultura vil derfor alltid være interessert i selge fra eventuell egenbeholdning av egenkapitalbevis. Banken har for tiden en slik beholdning og ønsker kjøpere velkommen til å ta kontakt.

OMSETNING AV EGENKAPITALBEVIS

Cultura har inngått en avtale med Norne Securities om at de skal forestå omsetningen av Culturas egenkapitalbevis. Norne eies av en gruppe sparebanker. De som er interessert i å kjøpe eller selge egenkapitalbevis skal derfor henvende seg til Norne, som vil bistå med gjennomføringen av handelen. Cultura tar imidlertid også mer enn gjerne i mot henvendelser fra interessenter som ønsker nærmere informasjon om banken, dens særpreg, virksomhet og økonomi samt om egenkapitalbevis. Ring oss gjerne på 22 99 51 99, send oss en e-post til cultura@cultura.no eller kom innom i Holbergsgate 1 for en prat.

Omsetning av egenkapitalbevis

Cultura har inngått avtale med Norne Securities om bistand til gjennomføring av kjøp og salg av egenkapitalbevis. Nærmere informasjon og kontaktopplysninger til Norne blir gitt på bankens hjemmeside.

Vedrørende emisjoner og for generell informasjon om bankens egenkapitalbevis kan banken kontaktes på tlf 22 99 51 99 eller epost Cultura@Cultura.no

HVORFOR ER EGENKAPITALEN SÅ VIKTIG

Egenkapitalen er bærebjelken i bankens økonomi. Mynighetene krever at egenkapitalen til en hver tid skal være over et visst minimum. Cultura Bank kan derfor ikke drives uten tilstrekkelig egenkapital.

Cultura ønsker å utvide sin virksomhet og låne ut stadig mer penger til personer og virksomheter som på sin side ønsker å gi bidrag til et bedre miljø og bedre sosial og kulturell standard i samfunnet. Det forutsetter at egenkapitalen også fortsetter å vokse gjennom emisjo-

Lokal folkefinansiering av klimatiltak i norsk landbruk

✍ PIA PIROSKKA OTTE, SENIORFORSKER RURALIS/PROSJEKTLEDER FOR COOLCROWD

HVORDAN DU KAN STØTTE KLIMAVENNLIG MATPRODUKSJON I DITT OMRÅDE NESTE GANG DU ER PÅ REISE

Folkefinansiering eller 'crowdfunding' som det heter på engelsk, vil si at man henter inn penger for å støtte eller investere i tiltak hos privatpersoner eller organisasjoner. Folkefinansiering i Norge har et stort uutnyttet potensial og er mest kjent for å støtte sosiale, kulturelle initiativer i nærområdet. Men hva om du også kunne bruke folkefinansiering for å redusere ditt fotavtrykk neste gang du drar på jobbreise til Oslo eller ferie til Spania og samtidig støtte din lokale bondegård for en mer klimavennlig matproduksjon?

Regjeringen har ambisiøse klimamål med minst 40 prosent utslippsreduksjon i 2030 sammenlignet med 1990 (Meld. St.41. (2016–2017)). Norsk landbruk bidrar med litt mer enn 8 prosent av de totale klimagassutslippene (tall fra 2016 Miljøstatus, 2018) i Norge. Mange klimatiltak kan forbedre agrobiologi og økonomi på lang sikt, og er dermed en vinn-vinn situasjon for bonden, men det er ofte også kostbart og krever store investeringer. Lokal crowdfunding ville gjøre det mulig for privatpersoner å hjelpe nabobøndene i skiftet mot klimavennlig matproduksjon. Tanken er at hver gang vi er på reise og når vi kjøper billetter, så kan vi sette av et lite beløp som kan gå til en bonde vi ønsker å støtte.

COOLCROWD

I et forskningsprosjekt som heter Coolcrowd skal vi teste ut dette konseptet. Coolcrowd er et treårig forskningsprosjekt hvor et internasjonalt forskerteam skal utforske muligheten for et lokalt folkefinansieringsprogram. Prosjektet vil munne ut i anbefalinger om hvordan lokale, folkefinansierte klimaprojekter i Norge kan implementeres på best mulig måte. For å sikre brukerrelevans består prosjektet også av en referansegruppe med viktige interessenter innenfor

transport, landbruk, folkefinansiering og klimasektoren, som gir innspill til konseptutviklingen. Cultura Bank er en av disse partnerne.

MANGE FAKTORER PÅVIRKER DESIGN OG SUKSESS AV LOKAL FOLKEFINANSIERING

Et vellykket folkefinansiert klimaprogram må operere innenfor et juridisk rammeverk. Spørsmål relatert til gjeldende lovgivning, lovgivningsstatus for ulike aktører i dette programmet, gjennomgangen av bøndenes prosjekter og sporbarheten av pengestrømmen står blant annet sentralt her. Videre kan enkelte aspekter ved norsk kultur – som 'dugnad' og 'janteloven' – påvirke om lokal folkefinansiering skal lykkes. Prosjektet tar hensyn til disse faktorene gjennom en tverrfaglig forskergruppe for å sikre at vi lager forretningsmodeller som samspiller både med bondens behov og med preferansene til nordmenn på reise.

HVORDAN DU KAN BIDRA?

Hvis du er nysgjerrig på prosjektet og har lyst til å bidra, kan du gjerne ta

Coolcrowd er finansiert av Norges Forskningsråd (2017–2020)

Prosjektgruppen omfatter Ruralis, Universitetet i Oslo, Høgskulen på Vestlandet, Norges handelshøyskole, Handelshøyskolen BI og NORSØK, i tillegg til flere internasjonale partnere som er Eindhoven University of Technology, University of Western Australia og University of Otago (CSAFE)

Mer info: www.coolcrowd.no
Kontakt: Pia Piroshka Otte
Pia.otte@ruralis.no

kontakt med oss. Vi er fortsatt på jakt etter gårdbrukere og privatpersoner som kunne tenke seg å stille opp for et gruppeintervju hvor du sammen med andre interesserte vil få reflektere rundt og diskutere med oss hvordan vi best kan lage et brukervennlig folkefinansieringsprogram. 💧

Forskerne Marit Kragt fra University of Western Australia og Rob Burton fra Ruralis på workshop om utvikling av forretningsmodeller. Foto: Sissel Hansen NORSØK

Ja til mer Sykkel!

✍ TONE KNUDSEN

Regjeringen roper etter oss at vi må leve mer miljøvennlig. De valgene som du og jeg tar i det daglige må bli mer bærekraftige og sette minst mulig økologisk fotavtrykk.

Etter at FN la fram sin nyeste klimarapport om hvordan det står til med kloden, har ropene nå blitt høyere. For at vi

skal klare å begrense vårt CO₂-utslipp, er vi nødt til å tenke bredere om hvordan vi forvalter jorda.

Vi må ta i et krafttak alle sammen for å klare å skape et grønnere miljölandskap.

Et enkelt, men effektivt tiltak kan være å gjøre noe med hvordan vi forflytter oss! Vi kan for eksempel se til våre naboland og lære av dem. I flere deler

av verden er denne tankegangen om en grønnere forflytning for lengst tatt i bruk. Bilen er mer og mer forsvunnet fra bybildet, og sykkelene har tatt over. Undersøkelser viser også at innbyggerne er fornøyde med endringene. Ingen ønsker seg tilbake til slik det var før med støy, dårlig luftkvalitet og fare for å bli påkjørt.

To byer peker seg spesielt ut som miljøhovedsteder

I Amsterdam og København er det nå flere som sykler enn som kjører bil. Hva er det de har gjort riktig, som ikke vi har fått til?

LA OSS FÅ EN RASK OVERSIKT OVER FAKTA:

- Amsterdam har ca. 850 000 innbyggere. Sykkel som framkomstmiddel har vokst med over 40 % i løpet av de siste 20 årene. Utbygging av den store sykkelinfrastrukturen begynte allerede på 1970-tallet, og sykkelveinettet har vært et prioritert satsingsområde siden den gang. Selve fundamentet i byplanleggingen er at sykkelveinettet er stort og velfungerende.
- Jevnlig investeres det for at syklistene skal få det lettere og bedre, og innen 2020 vil det brukes ca. 120 millioner euro, som vil gagne alle de syklende.
- Det er mer enn 881 000 sykler i Amsterdam! Det er 4 ganger så mange som antall biler.
- Ca. 57 % av innbyggerne sykler hver dag, og den totale lengden på sykkelveier er på rundt 400 kilometer.
- Ved Amsterdam sentralstasjon er det 8000 sykkelparkeringer, og i byen kan man flere steder få øye på mange etasjers sykkelparkeringshus.
- 35 % av innbyggerne sykler til alle daglige gjøremål, i motsetning til 22 %, som bruker bilen.
- De som sykler er av alle samfunnslag. Alt fra studenter til bankdirektører og politibetjenter. Folk sykler til jobben, skolen, butikken, for å frakte andre eller bare for å nyte byen.
- Syklistene og bilene deler sin del av veien ca. likt, og de gående får det resterende. De som går er faktisk de med minst veiareal, men denne formen for byplanlegging fungerer godt i Amsterdam.
- Syklene er av lav kvalitet så prisen for en sykkel er lav.

- I Amsterdam blir sykkelene først og fremst brukt som et framkomstmiddel, og det er billig å leie seg en om du heller vil det.
- Amsterdam har også nå fått sin egen sykkelordfører, som har som oppgave å representere alle de syklende.

Danmark er vårt nærmeste naboland, som vi liker godt å sammenligne oss med. I København bor det i underkant av 800 000 mennesker, og sykkelinfrastrukturen er meget god.

62 % av innbyggerne sykler til jobben hver dag, og halvparten av alle gjøremålene som foretas blir gjort ved bruk av sykkel. Sykkelveiene er brede og gode. Det er ikke uten grunn at København har vært kåret til en sykkelhovedstad.

OMRÅDER DE HAR JOBBET MED FOR Å FÅ DETTE TIL ER:

1. Ramper man kan hvile bena på når man venter på rødt lys
2. Spesialtilpassede søppelkasser på skrå slik at man enkelt kan kaste fra seg for eksempel en kaffekopp i farta.
3. Når vinteren kommer, ryddes sykkelveiene for snø og is før bilveiene.

Hver dag sykler københavnere over 1 million kilometer, og det er gratis å leie en bysykkel.

Det må legges til at i Amsterdam og København er byene flate, og klimaet holder seg noenlunde stabilt. Dette er nok medvirkende årsaker til at de i mange år har vært ledende på sykkelfronten, men med en riktig byplanlegging og godvilje er det mange som mener at også Oslo kan hevde seg i toppen som en velutviklet og trygg sykkelby.

HVORDAN STÅR DET TIL I TIGERSTADEN DA?

I utgangen av 2017 var det registrert rundt 257 000 personbiler.

Rundt 10% av de reisende benytter seg av sykkel til daglig, og innbyggertallet er på rundt 630,000. Da sier det seg selv at det er mindretallet som velger å sykle. Dette kan og må vi gjøre noe med.

TILTAK FOR Å FÅ DETTE TIL KAN VÆRE:

- Bruke billige og enkle sykler, slik at man reduserer faren for tyveri.
- Om sykkel blir ødelagt, må det være lett å skaffe seg en ny, og det må gå an å kvitte seg med den ødelagte på en grei og miljøvennlig måte.
- Opprette flere og større sykkelparkeer.
- Gjøre veibanen stor nok for de syklende, og den må være tydelig oppdelt. Sykkelen må få plass, slik at det er trygt å sykle i byen.

I Oslo er det nå opprettet et sykkelprosjekt. Prosjektet har blant annet som mål at innen 2025 skal $\frac{1}{4}$ av alle reisene vi foretar bli gjort med sykkel.

Sykkel som framkomstmiddel er bare et av satsingsområdene som må til for at det grønne skiftet skal bli en realitet,

men det er et enkelt og konkret tiltak. I det nye statsbudsjettet er det blant annet satt av penger til nye sykkelveier. Det er vel og bra, men er det nok? Vi har et etterslep når det kommer til sykkelinfrastrukturen. Kan noe gjøres raskere?

I tillegg til alle helsegevinstene det er ved å sykle er det også fra et økonomisk perspektiv rimeligere å bruke sykkel som framkomstmiddel enn å bruke bil. Det ville bli mindre behov for asfaltering hvis flere syklet siden sykkel er lettere og sliter mindre på veibanen.

For å få opp kunnskapen rundt forurensing og hva som er et bærekraftig miljø kunne det vært hensiktsmessig å starte med undervisning om disse temaene tidlig i skolen. Gjerne allerede fra barneskolen av fordi barn er smarte, og de lærer fort. 💧

Er du en av dem som har prioritert bort bilen og bruker sykkel for å komme deg fram? Takk for valget du har tatt med å reise miljøvennlig, og god tur!

Øverst: Et hotell i Amsterdam. Ikke bilparkering, men sykkelparkering utenfor.
Foto: Privat

Nederst: En vanlig gate i Amsterdam.
Foto: Privat

Nytt fra Cultura Gavefond

Et utvalg av prosjekter som har fått støtte fra Cultura Gavefond november 2017–august 2018

Søkere til Cultura Gavefond

Cultura Gavefond er opprettet med utgangspunkt i verdigrunnlaget som Cultura Bank bygger på og har til oppgave å støtte utviklingsoppgaver innenfor bærekraftige og samfunnsnyttige formål. I dagens situasjon har Gavefondet begrensede midler til utdeling og kan støtte konkrete tiltak med beløp i størrelsesorden 3 000–15 000 kroner. Gavefondet gir ikke midler til drift.

Søkere må i tillegg til en beskrivelse av prosjektet legge ved budsjett, finansieringsplan og spesifikasjon av søknadsbeløpet.

Søknad sendes til Cultura Gavefond c/o
Cultura Bank på e-post
cultura@cultura.no
eller i brev til
Cultura Bank
Postboks 6800 St. Olavs plass
0130 Oslo

Søknadsfrister: 15. mars,
15. august og 15. november

LØPENDE INNSAMLING

Gavefondet har organisert en løpende innsamling til støtte for Alm gård, som går over hele året 2018.

CULTURA GAVEFOND OG CULTURAFLOKK FORMIDLER GJERNE DIN JULEGAVE

- **Julegave til Alm gård** – bli med på å redusere gjeldsbelastningen for denne biologisk dynamiske gården som er omdannet fra familiegård til stiftelse (konto 1254 20 21258).
- **Julegave til Cultura Gavefond**, som gjør det mulig for gavefondet å støtte flere gode prosjekter (konto 1254 05 19208).

Du kan også gå inn på folkefinansieringsplattformen culturaflokk.no og gi en julegave til et av prosjektene som er publisert der, for eksempel Isandis folkehelseprosjekt i Sør Afrika (se artikkel side 4–5) eller Veien ut's prosjekt for rehabilitering av rusavhengige (se artikkel side 6–7).

HANNES MIKROBAKERI

Hannes Mikrobakeri startet opp i september 2017 hjemme på kjøkkenet. Konseptet er ekte surdeigsbrød av økologiske, opprinnelige kornsorter. Hannes mikrobakeri ønsker å holde liv i gamle matlagingsstradisjoner og bevare de opprinnelige kornsortene og håper etter hvert at bakeriet kan bli en møteplass for formidling og matopplevelser. Mikrobakeriets drift er på Ødeverp Andelsgård, Øvre Eiker.

HEGLI SELVBERGINGSBRUK

Andelslandbruk på Hegli gård i Nannestad. Gavefondet har støttet innkjøp av en tohjulstraktor til bruk i hage- og jordarbeid.

FRILUNDS VENNER. ÅPEN GÅRD MED LÅVEKONSERT

Frilunds venner har sin virksomhet knyttet til Frilund gård på Bjørkelangen, en av de eldste biologiskdynamiske gårdene i Norge. Gården har melkeproduksjon, grønnsaker, urter, frøproduksjon, driver andelslandbruk og har forskjellige publikumsarrangementer, herunder Åpen gård og låvekonserter.

SOPPDYRKING PÅ KAFFEGRUT

Gruten AS har fått støtte til å bygge en soppfarm for å dyrke østerssopp på kaffegrut, som samles inn med el-lastesykkel fra bedrifter, offentlige kontorer og kaffebarer.

BRAVE HEART

Brave heart har siden 2011 jobbet med flyktninger i Zambia i en flyktningeleir kalt Meheba. Der bor ca 20 000 flyktninger hvor mesteparten er barn og ungdom. De som jobber der er frivillige sykepleiere og leger fra Norge. Gavefondet har støttet et helse/jordbruksprosjekt for planting av Moringa, et fantastisk næringsrikt tre. Prosjektet sysselsetter lokale folk, vil skape matproduksjon, ny kunnskap og er positivt i et miljøperspektiv da treplanting er bra for CO₂ regnskapet.

TEATERGRUPPE BORGEN

Støtte til flerkulturell teatergruppe for kvinner. Gruppen skal jobbe med kulturelle forskjeller for å skape økt forståelse, toleranse og åpenhet, bidra til språkutvikling gjennom å utforske rytmen i språk og ord og gi deltakerne mulighet til å uttrykke seg på andre måter enn gjennom språk i en hverdag der de ofte kommer til kort på grunn av språkbarrierer.

SOROPTIMISTENE

Ringerike soroptimistklubb har fått støtte til et prosjekt som skal gi kvinner og barn som bor på transittmottak tilbud om meningsfulle aktiviteter og gode opplevelser, sammen med norske barn og ungdommer i lokale lag eller foreninger. Ringerike Soroptimistklubb er en del av Soroptimist International, et verdensomspennende kvinnenettverk som arbeider for å bedre kvinners og jenters levekår lokalt, nasjonalt og internasjonalt.

PLEASE MIND THE GAP

Please mind the gap har fått støtte til et samarbeidsprosjekt med Blå Kors kontaktsenter, der gjestene hos Blå Kors får opplæring og arbeidspraksis med innendørs dyrking av spirer og mikrogrønt i hydrokulturer. Spirene/mikrosalaten skal serveres i Blå Kors sin egen café, men meningen er at det også skal bli et eget, selvstendig foretak.

DIALOGOS: SEMINAR MED NICANOR PERLAS

Dialogos medie- og ressurscenter har fått støtte til å arrangere et seminar med Nicanor Perlas, som ble avholdt i forbindelse med Steineruka. Seminaret ble arrangert i samarbeid med Rethinking Economics, Cultura Bank og Framtiden i våre hender. Temaet var framveksten av kunstig intelligens og hvordan dette virker inn på den økonomiske utviklingen som rammebetingelser for menneskelig utvikling og en levedyktig klode.

STUDIO NILLE

Ballettskole i Larvik, har fått støtte til prosjektet *Dans til glede*, gratis danseundervisning til unge med innvandrerbakgrunn.

CAMPBILL KULTURPROSJEKT 'SYNGENDE NATT'

Støtte til prosjektet *Syngende natt*, et program med eurytmi, språk og musikk, med verket *Tycho Brahes Drøm* fra komponisten Bernt Kasberg Evensen.

KJØKKENHAGE – MATPRODUKSJON I GAMBIA

NorAfriends er en frivillig humanitær organisasjon som jobber for å fremme utvikling gjennom å bygge og drive en skole i landsbyen Darisalameh i Gambia.

NorAfriends er opptatt av aktiv samfunnsdeltakelse og jobber bevisst med å engasjere og involvere landsbyen slik at det er landsbyen som eier prosjektet.

CATHERINES COFFEESHOP I MALAWI

Gavefondet har gitt støtte til innkjøp av utstyr til etablering av en coffeeshop i Malawi. Catherine har fått byggehjelp i landsbyen til å sette opp en bod og trengte penger til å kjøpe inn bord og stoler, servise og annet utstyr.

SENIORAKTIVITET. ADHD NORGE, AKERSHUS FYLKESLAG,

Gavefondet har støttet tiltak for seniorer med ADHD diagnose, som ofte er en isolert gruppe, da de har hatt store problemer med å skaffe seg et sosialt nettverk hele livet. Tiltaket skal gi dem muligheten til å treffe andre i samme stilling og samtidig gi dem en minneverdig naturopplevelse.

Økonomer med fokus på miljø og samfunnsansvar

Helena Norberg-Hodge

✍ PROFESSOR OVE JAKOBSEN, SENTER FOR ØKOLOGISK ØKONOMI OG ETIKK, NORD UNIVERSITET

INNLEDNING

Helena Norberg-Hodge har et optimistisk syn på mulighetene for å skape en bedre verden, og hun kritiserer massemedias ensidige fokus på negative nyheter knyttet til utryddelse av arter, klimaendringer, fattigdom og krig og terrorisme. For å finne løsninger mener hun vi må bevege oss på et dypere systemisk nivå, det holder ikke å dempe symptomer. Ved å støtte en samfunnsutvikling som gir økonomien en dominerende posisjon har vi ubevisst lagt grunnlaget for en vekst i produksjon og forbruk som ikke bare truer menneskelige sivilisasjon, den er blitt en trussel mot selve livet på jorden. Gigantiske globaliserte bedrifter har fått så stor makt at de kan forvandle reelle miljøtiltak forankret i demokratiske politiske vedtak til markedsstyrte grønne tiltak som støtter økonomisk vekst.

Som motvekt til denne utviklingen finner Norberg-Hodge et økende engasjement fra lokalbefolkningen på alle kontinenter for å utvikle en lokal desentralisert økonomi i harmoni med lokal kultur og lokale øko-systemer. Ved å styrke den lokale økonomien reduseres avstanden mellom fattig og rik samtidig som belastningen på økosystemene reduseres. Lokale løsninger betyr ikke isolasjon og egoisme, Norberg-Hodge skisserer en utvikling der relasjoner mellom lokalsamfunn, mellom mennesker og mellom menneske og natur står sentralt. For å løse de store globale utfordringene kreves det i tillegg internasjonalt samarbeid.

PROBLEMER KNYTTET TIL GLOBALISERING

Globalisering er en økonomisk prosess forankret i deregulering av handel og finans, som gjør det mulig for de store selskapene å dominere lokale markeder

over hele kloden. På denne måten blir globaliseringen en ny form for kolonialisme der de multinasjonale selskapene kan bevege seg inn og ut av lokale og nasjonale økonomier ut fra kortsiktige profittmotiver. Globalisering innebærer

”

***All over the world, jobs are lost
when a big business displaces
local businesses***

i følge Nordberg-Hodge at lokale, regionale og nasjonale økonomier blir absorbert av udemokratiske markedskrefter. Konsekvensen forsterkes av at fattige land begynner å konkurrere om å tiltrekke seg den globaliserte storkapitalen, ofte på bekostning av menneskerettigheter og miljøkrav. Resultatet er at alle blir tapere fordi: «all end up losing tax revenue and regulations

needed to manage the economy». Selv om målet er økt effektivitet er resultatet ofte det motsatte. Sosiale og miljømessige negative virkninger blir eksternalisert, det vil si, overført til staten eller til kommende generasjoner.

Globaliseringen fører også til økt behov for energi og transport. Selv om alle forstår at langveis transport, av for eksempel matvarer, er mindre ressurs effektiv enn lokal produksjon for lokale markeder, fører et innviklet system av subsidier og eksternaliteter til at ufornuftige ordninger blir lønnsomme for de involverte bedriftene. Resultatet er at multinasjonale selskaper og banker ekspanderer ved å erobre stadig større markedsandeler på bekostning av lokalt næringsliv. I dag kontrollerer et lite antall selskaper en økende andel av verdens matproduksjon og handel med det resultat at matsikkerheten blir skadelidende. Forklaringen er at storskala produksjon preget av monokulturer er mindre produktive og mer sårbare enn små gårder basert på mangfold. Målet for de multinasjonale selskapene er ikke

Helena Norberg-Hodge.

Litteratur

Localization: essential steps to an economics of happiness,
Local futures
2016

Ancient Futures: Learning from Ladakh,
Local Futures
1991

Documentary film: Economics of Happiness
2011

å bidra til tilstrekkelig og næringsrik mat for jordens befolkning, men økt profitt for aksjeeierne i bedrifter innenfor produksjon, distribusjon og omsetning av matvarer.

Norberg-Hodge påpeker at den globaliserte konkurransen har ført til reduserte restriksjoner på finansielle transaksjoner og mindre fokus på sosiale

The rise of violence and civil disorder around the world is a predictable effect of an economic system that imposes monocultural stereotypes while simultaneously heightening economic insecurity

ordninger i både fattige og rike land. En annen konsekvens av at økonomien blir mer og mer globalisert er at finanskriser sprer seg raskt og kan utvikle seg til uhåndterbare dimensjoner. I stedet for å bidra til å tilfredsstille samfunnets behov er handel med penger utelukkende motivert ut fra mulighetene til å oppnå høyest mulig avkastning på kapital. Resultatet er økende avstand mellom fattig og rik, innenfor land og mellom land.

Støttet av intensiv og aggressiv markedsføring har globaliseringen av økonomien bidratt til at den vestlige ressursintensive forbrukskulturen spres til stadig nye områder. Oppløsningen av velfungerende landsbyer forsterker fraflyttingen og resulterer i en økende befolkning i allerede overbefolkede storbyer. Norberg-Hodge konkluderer med at økonomisk usikkerhet, økt vold og sivile lidelser rundt om i verden er en forutsigbar virkning av et økonomisk system som fremmer monokulturelle stereotyper.

LOKALE LØSNINGER

I følge Norberg-Hodge er desentralisering og utvikling av lokal økonomi løsningen på mange av de utfordringene globaliseringen har ført med seg. En slik systemisk endring innebærer at lokalbefolkningen får kontroll over

egen utvikling, gjennom redusert avstand mellom beslutning og handling og mellom produksjon og forbruk. Hun argumenterer for at desentralisert småskalaproduksjon fører til fler og mer meningsfulle arbeidsplasser i land både i nord og sør. Forutsetningen for en slik utvikling er at lokaldemokratiet får økt makt og innflytelse på bekostning av de multinasjonale selskapene. Selvgående lokalsamfunn fører til økt mangfold og livskraft gjennom utvikling av lokale forutsetninger og muligheter. Ved å utvikle samarbeidende nettverk mellom land og by vil begge oppnå store fordeler vedrørende økologisk og kulturell bærekraft.

Norberg-Hodge poengterer at lokalisering og desentralisering ikke handler om å skru tiden tilbake, men om å lære av erfaringer fra kulturer som dekker befolkningens materielle behov gjennom bruk av lokale ressurser og lokal kunnskap. Konsekvensen er minimal negativ miljøpåvirkning, kombinert med utvikling og styrking av sosiale relasjoner, som er viktige i samfunn preget av høy livskvalitet.

HVORDAN SKAPE ENDRING

Selv om mange har gitt opp å foreta dyptgripende endringer i dagens dominerende økonomiske system, mener Norberg-Hodge at tiden er inne for handling. Det er av stor betydning at befolkning og politikere blir overbevist om at det kreves grunnleggende systemiske endringer, det er ikke tilstrekkelig å finpusse dagens økonomiske system.

Den globaliserte økonomien er så destruktiv, for både mennesker og økosystemer, at det er behov for en ny økonomi. I den forestående snuoperasjonen er det ikke tilstrekkelig å vite hva man er imot, det må utvikles konkrete forslag til utformingen av det nye systemet.

For det første må det settes i verk tiltak for å snu utviklingen fra den dominerende globaliseringen til økt satsning på desentraliserte og lokale løsninger. I denne prosessen er engasjement og initiativ fra befolkningen av stor betydning. En slik stegvis endringsprosess krever inngående kjennskap til og forståelse av lokale sammenhenger, og kan bare utvikles og implementeres av lokalbefolkningen selv. Selv om

Biografi

Helena Norberg-Hodge (1946–) er svensk forsker, filmskaper og forfatter. Hun har utdanning fra en rekke land, Tyskland, Østerrike, England og USA. Hun har studert lingvistikk på doktorgradsnivå ved University of London og MIT. Norberg-Hodge er kjent for sin forskning på hvilke virkninger den globaliserte økonomien har på kulturer med varierende grad av industrialisering. Hun har særlig vært opptatt av å undersøke virkninger på matproduksjon i fattige land.

Helena Norberg-Hodge er grunnlegger og direktør for Local Futures, en ideell organisasjon som arbeider for revitalisering og styrking av lokalsamfunn og økonomier over hele verden.

Norberg-Hodge prioriterer bottom-up løsninger mener hun at internasjonale avtaler også er av stor betydning.

Dagens forbrukersamfunn preges av myter og misforståelser som har ført til handlingslammelse og forvirring blant befolkning og politikere. De endringene som kreves har både en indre og en ytre dimensjon. Det vil si at individuell bevissthetsutvikling kombinert med systemiske endringer i den ytre verden er påkrevet. Norberg-Hodge nevner blant annet at New Age bevegelsen har ført til at millioner av vestens mennesker er begynt å lytte til indre følelser og visdom fra andre kulturer i sin søken etter alternative løsninger. Forankring i en dypere bevissthet medvirker til at den globale konkurranseøkonomien vil gi tapt til fordel for en økonomi som arbeider for fred og samarbeid mellom mennesker og mellom menneske og natur.

Norberg-Hodge konkluderer med at det indre og det ytre, menneske og natur er uløselig integrert og at alle løsninger må bygge på en holistisk forståelse, med hennes egne ord; «to experience more consciously the great interdependent web of life, of which we ourselves are part.»

Fishbowl seminar med Nicanor Perlas.

Framtidens forutsetninger

✍ ARNE ØGAARD 📷 STIAN TORSTENSON

Søndag 23. september var Nicanor Perlas i Litteraturhuset i Oslo. Han er en filippinsk forfatter og aktivist som mottok Right Livelihood Award i 2003. Han har et globalt nettverk både blant myndigheter og grasrotorganisasjoner og er brennende opptatt av menneskehetens situasjon.

Nicanor Perlas deltok i et seminar om hva som må til for å skape en livskraftig framtid. Et hovedspørsmål var om vi kan forme en økonomi som er god både for miljø og alle mennesker. Seminaret varte en halv dag, og det var mange mennesker som sa mye klokt og viktig om mange ulike emner. Å gi et fullstendig referat lar seg ikke gjøre. Teksten under blir derfor kun et utdrag av mine notater og noen refleksjoner jeg gjorde meg underveis.

NÅR ROBOTENE OVERTAR

Utviklingen av kunstig intelligens skjer nå i et forrykende tempo. Noen frykter hva som kan skje når datamaskinen i økende grad begynner å kunne programmere seg selv og også hva som kan skje når vi sammenkobler maskiner med menneskets hjerne. Mer nærliggende og påtrengende problemer er at et stort antall vil miste sine arbeidsplasser, rundt 2

milliarder er et anslag. I mange av de fattige landene skaffer folk seg arbeid ved call-sentere, og disse kan maskiner lett erstatte. Samtidig som arbeidsplassene forsvinner, konsentreres økonomien i økende grad hos de som eier teknologien. De rike blir stadig rikere, og det blir stadig færre muligheter til å skaffe seg inntekt og meningsfullt arbeid. De rikes formuer kunne selvsagt vært investert i nye arbeidsplasser, men en stor del av pengene forsvinner inn i finansøkonomiens kasinospill. Dette er penger som i seg selv ikke skaper mening.

Som forbrukere blir vi overvåket gjennom alt vi etterlater av elektroniske spor på apper, nettsøk og sosiale medier. Noen vet mer om oss enn vi kanskje er bevisst selv, og de bruker denne informasjonen til å påvirke oss gjennom målrettet reklame. Også rent politisk påvirkning vet vi nå at har forekommet. Falske og misvisende nyheter forkludrer vårt virkelighetsbilde. Perlas var også opptatt av det nye 5G nettet

og den sterke strålingen dette vil føre med seg. To presserende spørsmål er hvordan kan vi få en demokratisk styring av den teknologiske utviklingen og en mer rettferdig fordeling av de materielle godene?

Etter Perlas innledning ble tankene hans utdypet i et intervju med Christian Egge, forfatter av boka *Levende økonomi*.

MED EINSTEIN SOM INSPIRATOR

Albert Einstein har sagt at man ikke kan endre et system med den samme tenkningen som har frembragt systemet, og både Perlas og Egge var opptatt av at vi trenger en utvidet virkelighetsforståelse for å kunne skape endringer. Vi må innse at dette er en spirituell kamp hvor det er viktig å forstå at mennesket er noe mer enn en biologisk maskin. «Hvis vi tror at mennesket kun er en biologisk maskin, hvorfor snakker vi da ikke om bilenes rettigheter på linje med menneskerettigheter?»

Hvis vi tror at mennesket kun er en biologisk maskin, hvorfor snakker vi da ikke om bilenes rettigheter på linje med menneskerettighetene?

hetene?» Dette er selvsagt satt på spissen, men er en påminnelse om at vi må ta oss tid til å tenke over hva det egentlig innebærer å være et menneske.

Perlas har tro på menneskenes muligheter. Mennesker som samarbeider utgjør en helt annen og sterkere intelligens enn maskinenes. Det gjelder at vi klarer å finne de punktene hvor vi virkelig kan bidra til å skape endringer. For 10 år siden var Perlas spesielt opptatt av sivilsamfunnet, av hvordan mennesker fra ulike grasrotorganisasjoner kjempet sammen mot blant annet de ensidige WTO-forhandlingene. Han innrømmet at sivilsamfunnet sto svakere i dag, men viste til Filipinene hvor det, til tross for en temmelig gal president, foregår fruktbart samarbeid mellom politikere, sivilsamfunn og forretningsfolk. Christian Egge refererte til det omfattende

Christian Egge og Nicanor Perlas.

samarbeidet i USA, hvor produsenter og forbruker satser på en lokal økonomi med vekt på økologiske og humanistiske verdier. Dette er beskrevet i *Levende økonomi*, og nyere informasjon kan en finne på bealocalist.org.

I FISKEBOLLEN

Fishbowl er en seminarform som ennå er ganske ukjent i Norge. I tillegg til publikum består den av et bestemt antall stoler hvor de fleste er besatt av inviterte bidragsytere, men det er også noen ledige stoler hvor alle som har noe på hjertet kan slå seg ned og sitte så lenge de har noe å bidra med. Samtalen blir ledet av en moderator, og i dette tilfelle var

Vi trenger en utvidet virkelighetsforståelse for å kunne skape endringer.

det Regine Andersen som bidro med klar ledelse og sentrale spørsmål om framtidsmuligheter. De inviterte bidragsyterne var i tillegg til Nicanor Perlas og Christian Egge, Helene Bank, Margunn Bjørnholt, Pia Gaarder, Ana Cecilia Leiva og Maria Bjune. De tre siste representerte henholdsvis Framtiden i våre hender, Rethinking Economics og Cultura Sparebank, som var medarrangører til seminaret. Regine Andersen representerte *Dialogos*, som var initiativtaker (www.dialogos.no).

NOEN SPØRSMÅL SOM BLE BELYST I FISKEBOLLEN:

- Omsorgssektoren er den raskest voksende sektoren i verden, men hvordan sørger vi for at det blir virkelig omsorg og ikke bare et nytt område hvor de rike blir rikere?
- Hvordan skal vi kunne innvirke på finansøkonomien? Vi er alle medeiere i oljefondet, men har vi noen innflytelse?
- Vi må slutte å tenke at et menneske er en hvit borgerlig og heteroseksuell mann. Vi må stille spørsmål om hva det er å være menneske og hva som gjør et liv verdt å leve.
- Lite er gjort for å forhindre nye finanskriser. Vi trenger regulering av både finanssektoren og den teknologiske utviklingen.
- Vi har verdens beste velferdsstat, men har den gjort oss late?
- Kan kooperative virksomheter bryte de store monopolistiske virksomhetene?

Spørsmålene var altså flere enn svarene, og selv om mange er blitt stilt før, er det viktig at de ikke glemmes.

Dette var et arrangement i Steineruka i Oslo. Det fylte kjelleren på Litteraturhuset med en rekke mennesker fra ulike miljøer. Den gode og saklige stemningen skyldtes i stor grad Nicanor Perlas og hans strålende humør, omgjengelige vesen og omfattende kunnskaper. Men alle frammøtte bidro på sin måte til at dette ble et vellykket seminar. Mellom mennesker med ulik bakgrunn oppstod en god dialog om vesentlige spørsmål, og nettopp dette er intensjonen til *Dialogos*. Styreleder i *Dialogos* er Erle Skar, og hun ønsket velkommen til seminaret med en klar innledning. Daglig leder Sissel Jenseth bidro til den praktiske gjennomføringen.

Mange vil, men vet ikke hvordan

✍ ARNE ØGAARD

Det er skrevet utallige artikler og bøker om borgerlønn, men den siste og kanskje beste boka kom i sommer på Res Publica.

Ekteparet Ingeborg Eliassen og Sven Egil Omdal er erfarne og kunnskapsrike journalister. Det merkes på det gode språket og de omfattende undersøkelsene boka bygger på. Den økte automatiseringen i industrien har lenge bidratt til å redusere antallet arbeidsplasser, men nå sprer dette seg til stadig nye yrker. Et eksempel er SR-banks chatterobot Banki, som raskt og effektivt svarer på spørsmål om bank og forsikring. Banki kan jobbe døgnet rundt, året rundt. Den er aldri syk eller hjemme med syke barn, den streiker ikke og kommer heller ikke med lønnskrav. Roboten kan til og med fortelle vitser, og den lærer slik at den aldri gjør samme feil to ganger. I SR-bank har ingen blitt oppsagt på grunn av Banki, de er blitt satt til andre oppgaver. Men om vi derimot ser på DNB, falt antall ansatte fra 14 000 til 10 000 på få år, og de regner med å være nede i 5 000 i løpet av 10 år. Tendensen er klar, roboter og annen teknologi overtar stadig mer av arbeidsoppgavene. I noen tilfeller fører det til flere arbeidsplasser, men oftest går behovet for arbeidskraft nedover. I dagligvarebutikkene er det et økende tilbud om selvbetjening, og det planlegges selvgående trailere. Det finnes roboter som kan steke og servere 400 burgere i timen, med salatblad, tomat, sylteagurk og ketchup. Roboter skriver fotballreportasjer, og roboter kan plukke jordbær samtidig som de sjekker at bærene er

modne. Roboter gjør stadig flere oppgaver i helsesektoren, og de har til og med begynt med juridiske oppdrag. Det er nesten ikke grenser for hva roboter kan settes til, og da gjenstår spørsmålet om det i det hele tatt er bruk for oss.

I denne situasjonen er det to grunnholdninger. Den ene er den såkalte arbeidslinja, som sier at alle som frigjøres fra en jobb må finne seg en annen. Alle har en plikt til å bidra både med arbeid og skatt til fellesskapet. Hva som er så viktig å få gjort er ikke alltid like klart, men fagorganisasjonene skal komme med en utredning. Det som imidlertid synes åpenbart er at det trengs mange til å ta seg av alle dem som får psykiske problemer av å miste jobben.

Den andre grunnholdningen er at det ikke vil være mulig å skaffe meningsfullt lønnsarbeid til alle. Det må derfor finnes andre muligheter til at folk skal kunne få et meningsfylt liv, og da vil borgerlønn være en mulighet. Borgerlønn brukes her som en sekkebetegnelse på flere mulige utbetalinger som gis til mennesker uten at det kreves en spesiell ytelse tilbake. Denne boka gir mange ulike eksempler på hvordan dette kan skje og hvilke konsekvenser det har hatt. I de forsøkene som er gjort eller som fremdeles pågår, er det få som havner passive på sofaen. De fleste mennesker trives best med meningsfull aktivitet. Boka slipper også til en rekke ulike stemmer med deres forskjellige syn på borgerlønn, og den gir dermed et omfattende bilde av dagens situasjon.

En konsekvens av automatiseringen av arbeidslivet er at de som blir igjen i bedriftene øker sine inntekter,

mens de som kastes ut havner i en kamp om de dårligst betalte jobbene. Siden tilbudet av arbeidskraft er stort, presses lønningene hardt, og vi er i en situasjon hvor folk i både Tyskland og USA ikke kan leve av en fulltidsjobb. De må helst ha flere jobber for å klare seg. Så selv om antall ekstremt fattige, de som tjener under to dollar dagen, går ned, blir de aller rikeste stadig rikere. I boka diskuteres det hvordan borgerlønn kan bidra til å endre denne utviklingen.

Det store spørsmålet er imidlertid hvordan vi skal skaffe penger til en borgerlønnsordning. I denne boka er det mange gode forslag. Avgifter på miljøforurensing og finanstransaksjoner vil kunne innbringe betydelige summer. Andre gode inntektskilder er arbeidsgiveravgift på roboter og et skattesystem som kan hente inn de enorme overskuddene som store internettselskap får sneket unna i såkalte skattesnyterparadis. Når noen i dag tjener seg rike, er det sjelden på grunn av sin store genialitet. De benytter kunnskap som andre har bygget opp, og de benytter naturressurser, som egentlig tilhører fellesskapet. Det er derfor høyst rimelig at store deler av deres rikdom føres tilbake til fellesskapet. Innføring av borgerlønn vil kreve en kraftig omfordeling av samfunnets ressurser og også en grunnleggende mentalitetsendring, men det vil vi antagelig bli nødt til å gjennomføre, uavhengig av om borgerlønn blir innført eller ikke.

Ingeborg Eliassen og
Sven Egil Omdal
*Borgerlønn – ideen som endrer
spillet*
Res Publica 2018
ISBN 9788282260732

Politikernes avmakt

✍ ARNE ØGAARD

Eivind Trædal har gjort en grundig gjennomgang av 30 år med norsk oljepolitikk. Det mangler ikke løfter og visjoner, men det skorter på praktisk gjennomføring.

Boka *Det svarte skiftet* er både opplysende og oppvekkende, men kan nok også virke deprimerende på alle som tror at politikerne kan redde verden

”

I debatten om vi skal redusere utslippene hjemme eller ute er det lett å hevde at det ikke betyr noe særlig hva vi i lille Norge gjør, men det er trist å registrere at i perioden fra 1990 til 2016 har de norske utslippene økt med 4,6%, mens de i EU har sunket med over 20%.

alene. Sammenhengen mellom klimagassutslipp og global oppvarming var tema allerede da jeg studerte økologi på begynnelsen av 1970-tallet. Miljøbe-

visstheten var gryende, men først i 1989 kom den første stortingsmeldingen om klima og miljø. Norske politikere hadde som intensjon å være et foregangsland på dette området. Problemet var imidlertid at Norge også hadde blitt et oljeland og at politikerne i økende grad var avhengige av oljeinntektene for å innfri sine løfter. All olje og gass som blir hentet opp fra dypet vil før eller senere havne som karbondioksid i atmosfæren. Men allerede ute på oljeplattformene trengs det forurensende gasskraftverk for å holde produksjonen i gang, og disse bidrar med betydelige utslipp.

I denne situasjonen har norske politikere prøvd å bedre landets rykte ved å kjøpe klimakvoter og å gjøre andre tiltak utenfor Norges grenser. Det kan selvsagt finnes gode tiltak som vi kan støtte i andre land, men frigjør det oss fra å

gjøre egne kutt? Her har den politiske diskusjonen gått fram og tilbake på et prinsipielt plan. Trædal viser at penge- ne vi har brukt i utlandet ikke alltid har innfridd miljøforventningene. Han viser også at våre innspill ved forhandlinger i Kyoto og Paris har vært preget av norske særinteresser i større grad enn vilje til å finne gode globale løsninger.

Mange politikere har hatt stor tro på teknologiske løsninger. Teknologi er selvsagt viktig, men optimismen har også vært naiv. Det klareste eksemplet er visjonen om gasskraftverk med rensing og fangst av karbondioksid. Jens Stoltenberg så for seg at dette skulle være den norske 'månelandingen', men det ble en total fiasko, og milliardbeløp gikk tapt til liten nytte.

I debatten om vi skal redusere utslippene hjemme eller ute er det lett å hevde at det ikke betyr noe særlig hva vi i lille Norge gjør, men det er trist å registrere at i perioden fra 1990 til 2016 har de norske utslippene økt med 4,6%, mens de i EU har sunket med over 20%. Det hjelper ikke at vi i Norge har laget en halv meter tykk bunke med utredninger om klimatiltak. Nordmenn flest bryr seg heller ikke om klimaforskernes anbefalinger, og vi flyr mer, spiser mer rødt kjøtt og kjører stadig mere med bil med fossilt drivstoff. Det er også opprivende å lese at forfatteren og hans samboer ble utsatt for omfattende netthets da det ble kjent at de tok toget på sin Barcelonaferie.

En skal kanskje være spesielt interessert for å lese 250 sider om det norske politiske spillet på klimaområdet, men særlig den siste halvdel gir viktig innsikt i vår tids største utfordringer. Boka er skrevet i et klart språk og kan leses av alle.

Eivind Trædal
Det svarte skiftet
Vår 30 år lange reise fra lederskap til sinke i klimapolitikken.
Cappelen Damm 2018
ISBN: 9788202588120

Moral uten moralisme

✎ ARNE ØGAARD

Hvis vi oppfordrer noen til å ta personlig ansvar, kan vi ofte bli anklaget for å bedrive moralisme. Metoo-kampanjen var derimot et unntak. Den bevisstgjorde at visse former for seksuell tilnærming og press ikke er greit. Hvis noen følger denne innsikten, kan vi godt kalle dem moralske personer. Altså mennesker som følger sin innsikt i rett og galt i større grad enn sitt begjær.

Det samme gjelder i forhold til natur og miljø. Vet vi at våre handlinger har negative konsekvenser, kan vi avstå. Daglig står vi overfor en rekke valg, og det er ikke alltid like lett å gjennomskue alle konsekvenser, men i den grad vi makter, kan vi ta ansvar og styre våre handlinger ut fra innsikt. En etisk eller moralsk grunnholdning er å undersøke konsekvensene av sine handlinger og velge det beste alternativet. Å være et moralsk menneske behøver ikke å sette noen demper på livet. Begrepet ansvarsglede brukes alt for lite i vår omgang med natur, dyr og medmennesker. Å handle ut i fra en ren samvittighet beriker livet. Å prøve å påføre andre dårlig samvittighet er mer komplekst. I noen sammenhenger vil det fungere preventivt, i andre tilfeller vil det virke som mas og føre til motsatt effekt. De fleste er ganske reaktive hvis noen foreslår endringer av vaner, verdier og livsførsel. Spesielt gjelder dette hvis forslagene har pekefingerpreg og blir fremført med nedlatende holdning. Motstanden mot forandring ligger ikke bare i vårt indre, men kan se ut til å være en grunnleggende

universell kraft. En kraft som det kan kreve stor motstand å overvinne. Mikael's kamp mot dragen er et bilde som kan inspirere til denne kampen. Dragen er et symbol for de kreftene som ikke ønsker forandring.

I all pedagogikk og oppdragelse ligger det en stor utfordring i å stimulere til ansvarsglede. Å handle ut fra plikt og moralske prinsipper kan bli litt slitsomt i lengden. Men hvis vi prøver å begeistre for bærekraftige handlinger, kan vi ofte bli beskyldt for moralisme. Med moralisme menes det oftest å ville presse på andre bestemte oppførselsregler, men dagens virkelighet er så kompleks at enkle regler ikke alltid passer. Selv de ti bud må tilpasses øyeblikkets virkelighet. I boka Frihetens filosofi innfører Rudolf Steiner begrepene moralsk fantasi og moralsk intuisjon. Det vil si at de som vil bli frie mennesker må arbeide med sin egen utvikling slik at de i størst mulig grad klarer å finne de riktige løsningene i hvert enkelt øyeblikk. Disse løsningene vil ikke føre til allmenne regler og vil dermed ikke kunne føre til moralisme.

Å utvikle moralsk fantasi er selvsagt ikke gjort over natten, men det er viktig å ha det som en målsetting. Å ha en frodig fantasi kan være et godt utgangspunkt. Å ha fantasi innebærer å ha en bevegelig tenkning. Som barn har de fleste rikelig av denne egenskapen, og det er en viktig oppgave for skolen å sørge for å ivareta denne egenskapen gjennom skoleårene.

WWW.NATURPRESS.NO

Naturpress

DEN GRØNNE DAGSAVISEN

Tenk globalt,
bli med oss
lokalt!

På halvannet års drift, kun i en pilotversjon, har Norges eneste **helgrønne** dagsavis nådd titusener av lesere.

Nå kan du være med å få oss på vingene på ordentlig!

Naturpress skal dekke det **grønne skiftet**, og vi skal bringe de siste miljønyhetene. Vi tar nå steget fra pilotutgave til fast bemannet redaksjon, og da trenger vi hjelp fra deg!

Les mer her : fnd.uz/naturpress

Bli med på reisen, og støtt oss på CulturaFlokk.

Særpreget og unikt gårdstun med hovedhus, kårbolig og kurssenter / driftsbygning i vakre, rolige omgivelser

Til salgs!

Næring kombinert bolig

Areal km 20.450,

hvorav 10 mål dyrkbart

Syd for Hamar

1 time fra Oslo

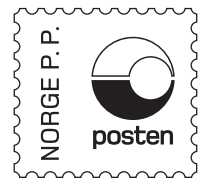
45 min fra Gardermoen

Kr. 13.200.000 + omk.

Boliger 140 og 300 m2. Driftsbygg 750 m2 med muligheter: kurssenter, kafe, showrom, kontorer, fellesanlegg for beboere, kunstatelieer med galleri, m.m

RETURADRESSE
Cultura Bank
Postboks 6800 St. Olavs plass
NO-0130 Oslo

Nå kan du få BankID i Cultura Bank!

ENDELIG KAN VI UTSTEDE BANKID TIL VÅRE KUNDER.

For at vi skal kunne utstede BankID til deg må du møte personlig i banken med gyldig pass. Les mer på side 21 inne i bladet.

 bankID